

MODRA PTICA

ŠESTI LETNIK

UREDILA:

Št. 1—7 JANEZ ŽAGAR

Št. 8—12 VLADIMIR BARTOL

1934/35

IZDALA IN ZALOŽILA MODRA PTICA V LJUBLJANI

Vsebina

	Stran
Pesništvo:	
<i>Ashir Gej-Shan Menilek</i> / Abesinske pesmi	348
<i>Japonska lirika</i> / Prevedel Dvoršak Ivan	18
<i>Vodušek Božo</i> / Soneti	313
Pripovedništvo:	
<i>Bartol Vladimir</i> / Zadnje gibalo	20
— Služba, ljubezen in TBC	81
— Poroka doktorja Groma	113
— Radikalna kura	191
<i>Boštjančič Janez</i> — <i>Vladimir Bartol</i> / <i>Bebica</i>	66
<i>Donat Peter</i> / Konec pravljice	11
<i>Grahor Ivo</i> / Zgodba o nesrečnem avtorju	332
<i>Jontes Gelč</i> / Lajnar Lovro se ženi	232
— Malo življenje	257
— Tone Škerjanc se je našel	351
<i>Magajna Bogomir</i> / <i>Uradnik Filip Klementič mora na operacijo</i>	4
— Helena	185
— Pojdem u Rute	226
— Francka Srobotova	324
<i>Mohoričeva Milena</i> / <i>Družina</i>	61
— Izgubljeni bič	285
— Na pragu	364
<i>Pirandello Luigi</i> — <i>ir</i> / <i>Pretesni frak</i>	49
Članki in drugo:	
<i>Bartol Vladimir</i> / <i>Louis Ferdinand Céline: Potovanje na konec noči</i>	58
— <i>Onkraj tolmačenja sanj</i>	153
— <i>Mistični glumec (Ob smrti Rada Železnika)</i>	297
<i>Freud Sigmund</i> — <i>B.</i> / <i>Zanikovanje</i>	242
<i>Kalan Filip</i> / <i>O Lawrenceovih sinovih in ljubimcih</i>	1
<i>Leben Stanko</i> / <i>O francoski literaturi</i>	360
<i>Mann Thomas</i> — <i>V.B.</i> / <i>O zakonu</i>	217
<i>Mohoričeva Milena</i> / <i>Maksim Gorkij</i>	39
— <i>Popotne impresije</i>	101, 127, 163
— <i>Matija Čop</i>	249
— <i>Simon Jenko</i>	315
— <i>Gina Kaus: Katarina Velika</i>	345
<i>Papini Giovanni</i> — <i>Ciril Kosmač</i> / <i>Trije eseji:</i>	
— <i>Otto Weininger</i>	273
— <i>Lev Tolstoj</i>	278
— <i>Fjodor Dostojevskij</i>	281
<i>Paquet Alfons</i> — <i>M. Čoš</i> / <i>Ivan Aleksandrovič Gončarov</i>	289
<i>Trdina dr. Silva</i> / <i>Murnova pisma</i>	97, 136, 174, 207, 238

Zapiski:		Stran
<i>Donat Peter</i> / Crémieux o Pirandellu		73
— André Maurois o Chestertonu		143
— André Maurois o Stracheyu		179
— Janko Lavrin: Seksus in eros		302
— Novo delo o svetovni vojni	337,	369
— Janko Lavrin o Oskarju Wildeu		372
— Charlie Chaplin izjavlja		380
<i>Leben Stanko</i> / Kulturo je treba obraniti		340
— Francoska literarna republika in abesinski spor		378
<i>Meliharjeva Milka</i> / Huxley o modah ljubezni		307

Poročila:

a) Knjižna poročila:

<i>Bevk France</i> / Ljudje pod Osojnikom (M. M.)	181
<i>Čufar Tone</i> / Polom (Milena Mohoričeva)	213
<i>Silone Ignazio</i> / Fontamara (Milena Mohoričeva)	148

b) Gledališka poročila:

<i>Goldoni Carlo</i> / Sluga dveh gospodov (Filip Kalan)	214
<i>Linhart Anton</i> / Veseli dan ali Matiček se ženi (Filip Kalan)	107
<i>Rostand Edmond</i> / Orlič (Adrijan Jane)	44
<i>Scheinflugova Olga</i> / Gugalnica (Filip Kalan)	76
<i>Sophokles-Hoffmannsthal</i> / Ojdip in Puškin / Kameniti gost (Filip Kalan)	382
<i>Šorli Ivo</i> / Blodni ognji. Opombe k predstavi	244

Razno:

—ir / Vladimir Bartol v srbščini	78
<i>Javornik Mirko</i> / Ali veste	47, 80, 112, 151, 184, 216, 310, 343, 384
Knjige, ki so »pretresle svet«	247
M. Č. / Knjižni trg v Nemčiji	79
Nova opera Richarda Straussa	247
—š / Kaj bere ameriška mladina	248

MODRA
OPTICA
LETO
VI

LETO 1934/35

ŠTEV. 1-

M O D R A P T I C A

leposlovna revija, izhaja vsak mesec enkrat na dveh polah (32 straneh). Vsak letnik se prične z decembrom in se konča z novembrom naslednjega leta.

Letna naročnina samo na revijo, ki je vključena v redne publikacije Založbe Modre ptice, znaša Din 100.—. Posamezna številka Din 10.—. Naročniki na redne publikacije prejemaajo list kot dopolnilo h knjigam brezplačno.

Urednik Janez Žagar. Rokopisi se ne vračajo.

Uredništvo in uprava v Ljubljani, Rimska cesta šte. 3.
Telefon 3163. Št. čekovnega računa 15.369.

VSEBINA 1. IN 2. ŠTEVILKE

DECEMBER — JANUAR

Filip Kalan: O Lawrenceovih Sinovih in ljubimcih

Bogomir Magajna: Uradnik Filip Klemenčič mora
na operacijo

Peter Donat: Konec pravljice

..... Japonska lirika

Vladimir Bartol: Zadnje gibalo

Milena Mohoričeva: Maksim Gorkij

Poročila

Razno

O LAWRENCEOVIH SINOVIH IN LJUBIMCIH

FILIP KALAN

1

»Zamisel je tale: Prefinjena in značajna žena zapusti svoj družbeni razred in v življenju ne najde osebnega zadoščenja. Moža je strastno ljubila in otroci, v ljubezni spočeti, so polni življenjske sile. Ali ko sinovi odraščajo, jih mati vzljubi kakor ljubimce; najprej starejšega, nato drugorojenca. Te sinove žene ljubezen, ki jo vračajo materi. Toda ko pridejo v moška leta, ne morejo ljubiti, ker je mati največja sila v njihovem življenju in jih ovira. Precej ko stopi mladi mož v stik z ženami, se v njem pojavi razkol. William daje svojo spolnost nepomembni koketki, njegovo dušo obdrži mati. Ta razdvojenost ga ubije, ker se v njej ne znajde. Mlajši najde ženo, ki skuša osvojiti njegovo dušo in se bori z materjo. Sin ljubi mater (vsi sinovi sovražijo očeta in so nanj ljubosumni). Borba za sina se med materjo in dekletom nadaljuje. Nazadnje prepusti sin dušo materi in gre kakor starejši brat iskat strasti. In jo najde. Spet se prične razkol. Toda skoraj nezavedno začuti mati to dogajanje in to jo stre. Sin zavrže ljubico in gre negovat umirajočo mater. Naposled je sam, vsega oropan, zrel za smrt.«

To je odlomek iz pisma Edwardu Garnettu, ki mu je Lawrence posvetil Sinove in ljubimce. Pravkar je končal svoj prvi mojstrski roman in ga odposlal. Zdaj poroča prijatelju. V pismu vidimo le kratek, nekam nespreten, nervozen, še ves tresoč obris nosilne konstrukcije romana. Nič podrobne razlage, nič zagovora — samo slutnja, še ne docela rojena zavest, da je napisal moderno Oidipovo tragedijo. Nekaj hlastnih, bežnih pripomb izdaja to zavest. Primerjaj Goethejev odnos do matere, do gospe Steinove, do Kristijane — omenja Lawrence. In nato dodaja, da je to drama tisočih ljudi v Angliji. Da je to morebiti tudi drama Johna Ruskina in njemu podobnih nesrečnežev. (Ruskinova žena se je ločila, ker zakon med njima sploh ni bil izvršen). Da je to velika drama.

V resnici je to tudi tragični motiv Lawrenceovega življenja — skozi vsa njegova dela utripa usodni, tesni odnos do matere in z njim strastna, zmerom nekako nezadoščena, nerazrešena sla po ljubezni, tragična posledica te čustvene navezanosti. V tem pismu sicer samega sebe ne omenja. Saj priča zanj že vsa zasnova romana — ki je neprikrito avtobiografična. Vendar pa nekje bruhne iz njega.

»Berite moj roman,« vzklikne. »To je velik roman.«

2

To pismo je na prvi pogled dokaj bežno in nenazorno. Toda to je videz. Postavimo ga v vrtinec Lawrenceove mladosti in razkrije se nam intimen dokument, ki kaže na tesno povezanost dela in življenja pri tvornem človeku.

Mladost Pavla Morela, drugorojenca v romanu, in mladost Lawrencea samega — tu in tam isto središčno doživetje: mati. Druga poteza: oba sta rudarska otroka. Vsiljuje se misel, da ta dva momenta nista le samoumevni znak za avtobiografičnost dela, marveč veliko več: da je zlasti proletarski milje odločilno podprl Lawrenceov razvoj iz sina v ljubimca.

V sencu stanovanjskih kasarn, predmestnih naselij in delavskih krčem je malo zavetja za otroka, ki je zaznamovan z občutljivejšo čustveno konstitucijo. In tak otrok je bil nedvomno avtor sam. Tu diši vzdušje po garanju in po krvi in po brcah, ki jih človeku deli življenje. Toplota, varnost, zatišje — to je kot pri zaboju za premog zraven štedilnika. Iz tega kota pričanja predmestni otrok svoje pohode v življenje in v ta kot se povrne, ko prihaja obrčan in razžaljen s prvih porazov. Sonce, ki greje ta majhni svet, je mati. To je žena, ki se je nekoč ujela v bleščečo mrežo mladostnih ljubezenskih sanj. Ko se je mreža razmotala, je stal pred njo dedec, ki bo končal kot vprežno živinčec kakor vsi drugi. Za to razočaranje mora mož delati tlako vse do smrti. Prvi otrok ga porine v ozadje in iz tega ozadja se nikdar več docela ne povrne. On je sicer tisti, ki prinaša plačo domov, ki ob nedeljah krpa lonce in stole in drugo ropotijo, ki sme robantiti po hiši in pojediti največjo porcijo — toda tista, ki vse ve, ki pozna vse otroke, ki pazi na vsako smet pri hiši, tista, ki navsezadnje izreče odločilno besedo, to je mati. Zakaj ona na skrivnem vendarle ni docela resignirala, svoje mladostne častihlepne sanje, ki navidez spe, je z leti neopazno prenesla na sinove in ti sinovi so izza kota pri štedilniku zrasi v njene občudovalce in branilce. Tak sin je bil David Herbert Lawrence.

Tragične disonance v moški ljubezni izvirajo do neke mere nedvomno iz prvotne čustvene navezanosti na mater. Mati je prva ženska, ki jo vidimo dan za dnem v vseh njenih intimnih odnosih do moža, do otroka, do okolice. V dobi, ko poganjajo korenine poznejšim predstavam o ženah in o ljubezni, srkamo vase vse to vzdušje njene čustvenosti in ta čustvenost nas nezavedno priklepa vse dotlej, ko nam vstane v zavest in je v nas toliko poguma, da jo objektivno presodimo. Vse dotlej se vrtimo v začaranem krogu tega odnosa, vsa naša dejanja, naše simpatije in sovraštva, naši nepriznani častihlepni napori nosijo skrivni pečat matere in ona je navsezadnje prva žena, ki ji kot ljubimci polagamo prve lavorike pred noge. Toda mož, ki tega začaranega kroga ne more predreti, je v življenju zmerom tisti, ki igra v ljubezni do ženske drugo vijolino. Plen je, za katerega se borita ljubica in mati. Tak plen je Pavel Morel, verna podoba mladega Lawrencea. Njegova nemirna, nezadoščena sla po svobodnem izživetju privlačuje ženske, toda ženska ljubezen mu je slej ko prej doživetje, ki ga ne more razgonetiti. Zakaj v dnu je še zmerom sin in ljubimec, Oidip, ki se je oženil z lastno materjo.

Zavest te nemoči napram samemu sebi izbruhne v Pavlu Morelu skoraj nezavedno — toda nekoč vendar stopi pred mater in jo nehote obtožuje:

Tako mi je včasih, mati, kakor da grešim na ženah, ki jih ljubim.

Prave žene še nisi srečal, odvrne mati.

In nato sin:

In je ne bom, dokler boste vi živi, mati.

Taka je obtožba sina in ljubimca, ki ne more stran od materinega okrilja. Z njo smo pri jedru Lawrenceove mladostne borbe zoper mater, borbe za jasno zavest o svoji lastni eksistenci. V pismu s 14. novembra 1912., ko Edwardu Garnettu poroča o Sinovih in ljubimcih, ki jih je pravkar končal, utripa še zmerom nemirno, še ne docela ugaslo vzdušje te borbe. »Berite moj roman. To je velik roman.« To ni samo zavest ali slutnja literata, ki je obdelal tragičen motiv do neke možne dovršenosti. To je krik človeka, ki je še pred trenutkom na lastni koži občutil vročino boja. Tak je bil morebiti krik grškega vojaka, ki je pritekkel z Maratona oznanjat zmago in se mrtev zgrudil na tla.

3

Kaj žene izredne ljudi, da se s svojimi najintimnejšimi doživetji razgaljajo pred zdravim, povprečnim, topim, nerazgibanim človeško večino? In čemu se razgaljajo zmerom znova, čemu iščejo zmerom še novih, mučnejših poti, da se razkrijejo vsemu svetu? In zakaj so njihove najlepše tvorbe vedno le prikrite ali neprikrite izpovedi o nemoči in minljivosti našega početja, tožbe o globokem prepadu med videzom in resničnostjo, pesmi o neizljubljenih in neizživetih dneh?

Weiniger in Proust trdita, da temelje vsa velika dela na nenavadno živem, popolnem, homogenem spominu njihovega tvorca. Spomin je tu pač samo drug izraz za zavest. Zakaj vsa genijalnost navsezadnje ni druga kakor intenzivna, budna, neugasna zavest o življenju, ki ga živimo. Iz nje izvira globoki izpovedni nagon izrednih individuev, zakaj teža te neizpovedane zavesti je gonilo, ki žene človeško kreaturo, da se izpoje v pesmi, v pismu in podobi.

Roman o sinovih in ljubimcih je tako izpovedno dejanje. Lawrence ga je napisal s sedemindvajsetimi leti in v istem letu je srečal svojo poznejšo ženo, rojeno baronico Friedo von Richthofen. Bila je po materi prva žena, ki ga je vsega prevzela. To sosledje dveh odločilnih dogodkov v njegovem življenju ne more biti slučajno, marveč vse bolj dokazuje organsko zakonitost njegovega razvoja iz sina in ljubimca v moža, ki je opravil svojo generalno izpoved. V trenutku, ko je prestopil krog matrine čustvenosti, je dozorel za sožitje z ženo.

4

Roman sam kaže z vsemi vrtilinami in slabostmi na prebujajočega se Lawrencea.

Sin in ljubimec Lawrence se še zmerom skriva za prizori, kjer sodi pisatelj Lawrence o očetu Pavla Morela. Tu gleda svet z materinimi očmi, tu je njen občudovalec, njen branilec, njen verni podanik, ne njen umetniški sodnik. Tu je še zmerom na skrivnem Oidip, ki ubije očeta, čeprav ponevedoma. In vendar je ta oče tragičen kakor so tragični sinovi v odnosu do matere. Oče je tu tisti, ki ga mati zavedno in nezavedno izigrava pred otroci. Vsa grabežljiva čustvenost razočarane ženske je v tej okrutnosti, ki žene mater, da polagoma, nemo, neopazno in vendar za zmerom odtuji otroke očetu — možu, ki ga je nekoč strastno ljubila. Tako pripoveduje roman s svojim razvojem, toda avtor kaže očeta vendarle še v materini luči, slika ga iz tiste perspektive raz zaboja za premog, kjer se je porajal ljubimec Lawrence.

Toda tople, bleščeče in zagonetne so žene. Lawrence pozna njihove čustvene utripe, njihove telesne kretnje in njihovo modrost, ki ne prihaja iz možgan, temveč iz krvi. Moški je bistroviden, ženska je jasnočutna — in Lawrence ljubi to modrost krvi in čutov, ki se ne vara. Zreli, zamolkli, polni kolorit teh strani spominja na najlepša Giorgioneova olja, porajajo se asocijacije na Venero, ki visi v drezdenški galeriji: tu leži razgaljena, spokojna in bleščeča v svoji telesnosti žena, ki s svojo navzočnostjo pripoveduje, da izvira duh iz telesa kakor prihaja vonj pomladi iz sveže zemlje.

Lawrenceovo mojstrstvo ni samo v zasnovi tragičnega konflikta med materjo in sinovi ter v pogumnem dejanju avtobiografične izpovedi. Njegovo znanje za skrivnosti človeškega srca, ton, razplet in barva njegove pripovedi — vse to izdaja ustvarjalca, kakršni so bili v vseh časih dragoceni zaradi svoje odkrite človečnosti in tenkoslušne umetniške občutljivosti.

URADNIK FILIP KLEMENČIČ MORA NA OPERACIJO

BOGOMIR MAGAJNA

Uradnik Filip Klemenčič (deset let službe, tisoč sedem sto dinarjev mesečne plače, star šest in trideset let — bujnih, gladko počesanih, črnih las, sorazmerno raslega in ne preveč debelega telesa, zaradi vsakdanje enurne telovadbe precej razvitih mišic, radi vsakdanje osemurne vaje zelo razvita sposobnost v računstvu in statistiki) — je zapazil, da mu otekajo kolena. Nekega jutra se je prebudil — vso noč se mu je v sanjah zdelo, da ni nekaj prav — in kljub temu, da se mu je gospa Marta Černigoj trikrat prikazala v sanjah, začutil pekoče bolečine v obeh kolenih, ki so jih spremljali ostri bodljaji. Odgrnil je odejo, zavihal spodnje hlače in si skrbno ogledal kolena. Res — obe kolena sta bili tako zabuhli kot še nikoli. Položil je dlani nanje in začutil, kako sta vroči. Diagnoza je bila popolnoma jasna: »Rvmatizem!« — Sklonil se je k nočni omarici, vzel iz predala toplomer in ga položil v pazdušno kotanjo. Gledajoč na uro je čakal pet minut, potem pa je poln napetega pričakovanja pogledal na živo srebro. »Točno osem in trideset celih sedem!« Filip Klemenčič še ni bil zadovoljen. Vzel je v roke še žlico in zrcalo. Zaobrnil je luč na omarici proti obrazu — bilo je namreč že pozno jeseni, ko je ob šestih zjutraj še tema — odprl usta na široko, naravnal žarnico vanje, stisnil z žlico jezik navzdol, nastavil z levico zrcalo pred usta in zastrmel v goltanec. Res tik med požiralnikom sta se krasno bočili obe bezgavki, močno povečani in posuti z rumenimi pegicami. Klemenčič je potegnil žlico iz ust in vzkliknil: »Angina lacunaris!«

Pred tremi leti je imel angino lacunaris zadnjič, poprej pa tri leta po vrsti vsako zimo trikrat. Blagajniški zdravnik mu je tedaj odločno navsveoval, naj si da v državni bolnišnici izrezati bezgavke in mu zagrozil, da se bo sicer pojavilo kako vnetje srca, ledvic, z največjo verjetnostjo pa revmatizem. Toda prav tedaj se je vršil po časopisju boj za bezgavke in proti njim. Filip Klemenčič se je odločil, da počaka do prihodnjega

leta. Prihodnje leto pa ni bilo angine od nikoder. To jutro se je z veliko grenkostjo spomnil na zdravnikov nasvet in se bridko kesal, da ga ni poslušal. Kljub temu je poizkusil sam vstati in odpotovati v urad, da tam sam pove, kaj se mu je pripetilo, ter prosi obenem za osem dni bolniškega dopusta. Toda ko je stopil na noge, mu je v glavi kar zašumelo od bolečin. Hitro je legel nazaj. Potem je toliko časa trkal s členkom po nočni omarici, da se je prikazala gospodinja Franca, že vnaprej vsa preplašena. »Gospa Franca, revmatizem imam!« Franca je zakrivila z rokami, sklenila prste v bogca: »Rvmatizem, gospod Klemenčič?« — »Da, gospa Franca, revmatizem in angina lacunaris. Nekaj časa pač ne pojdem v menzo in vas bi srčno prosil, če bi kuhali tudi zame. Poleg tega bi vas prosil, da bi mi odnesli pismo na urad in šli po blagajniškega zdravnika. Seveda bi vam vse to posebej poplačal.«

Klemenčič si ni še nikoli vzel bolezenskega dopusta in je smatral tako stvar za docela nepotrebno. Vsakega uradnika, ki si je vzel tak dopust, je pogledal postrani, češ — saj se razumemo. Sedaj pa je vse kazalo, da bo moral sam prositi za tak dopust. S težavo mu je šlo pisanje izpod peresa, opravičeval se je na dolgo in široko, popisal natanko vse pojave svoje boleznin in prosil spoštovano upravo, naj bi njegov gospod kolega Jože Loboda prevzel nekaj časa tudi njegovo delo.

Blagajniški zdravnik je prišel že ob enajstih. Kar nasmejal se je, ko je videl, da se je Filipa Klemenčiča lotil revmatizem. »Ali vam nisem povedal, dragi gospod! Sedaj si bomo izpirali usta z vodikovim peroksidom. Jedli bomo anakat pastile in natrijev salicil. Obenem si bomo mazali kolena z atophan-mazilom. Atophan je sicer specialiteta, toda dobra specialiteta, čeprav draga. Kaže, da na srcu in ledvicah še ni nič posebnega. Ko upade vročina in ko nekoliko splahnejo kolena, bomo šli v bolnišnico in si bomo dali izrezati bezgavke — bezgavke brezpogojno, gospod Klemenčič! Tukaj imate recept. Pridem pogledat. Nič resnega! Zbogom!«

Filipu Klemenčiču se ni zdelo nič bolj čudnega na svetu kakor to, da leži doma, da ne računa in da ne bo naredil med vso boleznijo niti ene statistike. Obenem pa so se ga pollaščale globoke misli, ko je ležal sam noč in dan, noč in dan. Sicer ga je redno obiskoval Jože Loboda in mu natanko poročal, kako gre delo naprej. »Ko ozdravim, bom že dal za pijačo in če zbolíš, bom seveda jaz prevzel tvoje delo in sporočal pozdrave upravniku oddelka,« mu je odgovarjal Klemenčič. Filip Klemenčič bi tudi strašno rad naročil, naj gre Jože Loboda povedat gospe Marti Černigoj — Breg št. X. II — da je on, Klemenčič, zelo bolan. Toda kaj bi si mislili potem ljudje v uradu in kaj bi si končno mislil Jože Loboda sam, čeprav bi ne rekel ničesar. Gospodinji, ki hodi vsak dan že k prvi maši, pa tudi ne more naročiti kaj takega. Najboljše bi seveda bilo, če bi poklical gori iz tretjega nadstropja medicince Petra Boleta. Toda vrag vedi — Peter Bole je vse prej kot grd in vsak teden pelje kako novo krilo gori k sebi. Prav gotovo bi se lotil tudi gospe Marte Černigoj. In danes so ženske pač take, da človek nikoli o njih vsega ne ve. Peter Bole pa odpotuje v kratkem v šesti semester v Zagreb in bi se zato še z večjim veseljem lotil gospe Marte. Medicinec Peter Bole pa je drugi dan prišel sam v sobo. Začudil se je, da je Klemenčič bolan, sedel k njemu na posteljo in kljub temu, da je Filip Klemenčič sklenil, da ne bo poprosil Petra Boleta, naj gre h Marti Černigoj, torej kljub temu, da ni imel Bole nobene take zasluge, za katero bi se mu moral Filip Klemenčič oddolžiti,

je začel Peter Bole: »Sicer sem zelo presenečen, da si bolan. Tudi vem, da je nespodobno od bolnika si izposojati denar. Vendar kaže, da te hudič še ne bo kmalu vzel in zato te prosim, da mi posodiš sto dinarjev. Zala mi je rekla, da bi šla zvečer kam z menoj. Spoznal sem jo danes. Krasno dekle, toda nekaj dinarjev ji bo pač treba žrtvovati. Manj kot sto dinarjev pa si je nečastno izposoditi!« Klemenčič je brez besede odprl omarico, vzel iz nje sto dinarjev in jih izročil Petru Boletu. Šele potem je rekel z vzvišenim glasom: »Seveda, ti misliš, da me hudič ne bo vzel, toda vsa stvar ni tako preprosta. Če bi imel samo revmatizem, bi ne rekel nič, toda, dragi moj, imam tudi hypertrophijo tonsillaris chroniko, ki me od časa do časa napada kot angina lacunaris; dragi moj, bezgavke si moram dati izrezati. Da ni angina kar tako, sem bral zadnjič v tvoji Interni, ki si jo naročil iz Berlina.« Filip Klemenčič je še nekoliko zvišal glas, ostro zapičil svoj pogled v Boletov obraz in nadaljeval: »Sedaj pa te ne samo kot medicinca, ampak tudi kot človeka in prijatelja vprašam: Povej mi popolnoma natanko, koliko odstotkov je verjetnosti, da pojdem radi operacije bezgavk na drugi svet.«

Peter Bole je vstal z ležišča, vtaknil roke v žep in stopal nekaj časa po sobi gori in doli. Filip Klemenčič je ostro opazoval vsak njegov gib in še bolj ostro njegove oči. Petru Boletu pa se je imenitno zdelo, da je v tem trenutku tako važen. Končno je odgovoril: »Prav dvakrat toliko verjetnosti je, da pogineš radi te operacije, prav dvakrat toliko, kakor da ti bo padla opeka na glavo in te ubila, ko boš šel po Miklošičevi cesti od Uniona do jetnišnice.« Peter Bole se je ustavil, se zazrl Klemenčiču v oči in pomežiknil. Klemenčič je prebledel. »Bole, tega niti samemu sebi ne verjameš. Videl sem, kako si nehote pomežiknil in izdal s tem svojo pravo misel. Dragi prijatelj, vsi zdravniki ste enaki. Vsak bi hotel zatajiti nevarnosti svojemu bolniku. Ali jaz nisem baba, tudi se ne bom zbal operacije, toda vedel bi pa vendar rad, kako je z menoj. Nejasnosti glede samega sebe nisem nikoli ljubil.« — »Če že hočeš — ti pa povem, da medicina ne more nikoli garantirati, da se ne bo tudi iz najmanjše ranice razvil kak hudič. A ti, prijatelj, bodi potolažen — oreh je težje streti kot pa grahovo lupino. Pa z bogom! Mudi se mi k Zali.«

Po Boletovem odhodu so se polastile našega bolnika težke misli. Med njimi pa se mu je neprestano poleg smrti prikazovala gospa Černigoj. Filip Klemenčič je bil vse prej kot ženskar. Meseca junija leta tisoč devetsto osem in dvajsetega mu srce sicer nikakor ni dalo miru. Toda zaljubljen ni bil in se je zato odpeljal v Zagreb. V Ljubljani, kjer ne ostane nobena stvar tajna, bi ne bilo dobro počenjati takih stvari. V Zagrebu pa je pri »babi nemarni« pozabil listnico. Še polnih osem sto dinarjev je bilo v nji, stotak lepo zraven drugega. Vrnil se je, toda baba nemarna mu je utajila listnico. Ali naj bi šel na policijo, da bi se potem stvar še razvedela in bi prišlo njegovo ime nemara še v časopise? Sreča velika, da je imel še šest kovačev drobiža v žepu in se je lahko odpeljal, ne da bi se bil moral prikazati h kakemu znancu, ki bi stvar povsod raztrobil. Poleg tega ga je vsa stvar še ves mesec močno skrbelo, dokler si ni dal pod napačnim imenom preiskati krvi in ni bilo v nji ničesar nenavadnega. Od takrat se ni nikoli več odpeljal v Zagreb in se je ženek sploh kolikor mogoče izogibal. In bi se jih izogibal menda kar naprej, če mu ne bi neki dan naročil gospod upravnik, naj gre h gospe Marti Černigoj in naj jo obvesti, da bo po zgodaj umrlem možu prejela po-

kojnine toliko in toliko: »Vsak dan hodi sitnarit k meni, pa ker sem obljubil, da se bom zavzel in ker je danes sobota, pa stopite vi mimogrede k nji in jo obvestite,« mu je rekel. Klemenčiča se je prvič po dolgih letih polastila radovednost, ko je stopal po stopnišču navzgor. »Kakšna neki mora biti ta Marta Černigoj in bogve, kako ima opremljeno sobo.« Odprla mu je vrata z najljubeznivejšim nasmeškom, kakršnega Filip Klemenčič še nikoli v življenju ni bil deležen; hitro mu je odvezla klobuk in površnik, kar se mu še nikoli ni pripetilo, in še preden se je zavedel, je že sedel v mehkem naslanjaču, videl, kako se odpira pred njim steklenica likerja, kako curlja liker v silno ljubek kozarček in še v drugi kozarček, slišal, kako je gospa Marta skoraj šepetaje vzkliknila: »Pijte, gospod Klemenčič!« Potem je slišal, kako sta trknila kozarca, čutil, kako mu polzi sladka tekočina po grlu, videl obenem, kako se je naenkrat udril v velik potok solz iz širokih, silno žalostnih oči in je natanko vedel, ne da bi mu bila povedala, da se joka za prezgodaj umrlim možem.

Torej prav za prav niso vse ženske na svetu enake. Ko se je nekaj minut pozneje bolj ovedel, je začel trezno premotrivati ves položaj in spoznal prav za prav same ugodne stvari. Gospa Marta je bila takorekoč še mlada. Oči Filipa Klemenčiča so prepotovale vso visoko pot od njenih skrbno urejenih las, čez oči, čez napete ustnice čez primerne prsi, na katerih so počivale skoraj štiri sekunde. Seveda bi v tem času, ko gospa žaluje, ne bilo primerno misliti na kaj nespodobnega. Ko je hip nato preletel z očmi ostalo telo, jih je zaokrenil, pregledal po sobi in dognal, da je pohištvo polno harmonije in vredno najmanj petnajst tisoč dinarjev. Na policah je zagledal najnovejše knjige naših založb, radi česar si je ustvaril o duševnosti gospe Marte najboljšo sodbo. Sicer ni sam nikoli čital takih stvari, toda neki poseben čar je vendarle bil v vsem tem. »Ali veliko čitate, gospa?« je vprašal. »Da, gospod Klemenčič, ko pa nimam nikogar, ki bi se z njim pogovarjala ob teh dolgih večerih.« Razpletel se je pogovor in gospa Marta je vedela toliko stvari, da se je Filip Klemenčič, kar se znanja tiče, zazdel samemu sebi velik revež, seveda, če bi izvzeli računstvo in statistiko. Ob koncu mu je rekla, naj jo še kdaj obiše, ker bi ona težko komu drugemu toliko stvari povedala kot njemu. »To ti je ženska,« si je mislil, ko je korakal domov. Niti najmanjšega znaka zapeljevanja. Pa še sedaj se joka za možem, ko je vendar že nekaj mesecev v grobu. Če bi jaz umrl, bi se nihče ne jokal. Morda Jože Loboda in pa stara Franca. Toda čez mesec dni bi nihče več ne mislil name. Krog treh po polnoči je v svojih sanjah burno objel gospo Marto in ko se je hip nato prebudil, je postal ves zbežan in preplašen. Tok njegovega življenja se je zaokrenil. Nič več ni bilo tako kot poprej. Vendar ga to ni oviralo, da ne bi ponovno obiskal gospe. Storil je to zelo previdno, da bi ga kdo ne videl. V vedenju Marte Černigojeve se ni nič izpremenilo. Morda je postala za trohico veselejša — toda dve uri sta pri nji minili kot dve minuti. Prav tako je bilo ob naslednjih obiskih. Filip Klemenčič pa je začel kar po vrsti v sanjah objemati gospo Marto in vsa stvar se je razvila že tako daleč, da ji je sklenil povinkih razodeti ljubezen. A nazadnje, ko je stal pred njo in ji že hotel povedati, kako se mu ona prikazuje v sanjah, se je naenkrat spomnil težkih časov, v katerih živimo. Človek nikoli ne ve, kaj bo prihodnji mesec. Kar naenkrat lahko izgubiš službo, ali pa ti izbruhne kakšna

vojska. Kaj vemo! Boljše bi bilo, če bo še eno leto počakal. Ta večer mu je gospa razlagala iz neke knjige življenje Eskimov. »To je природа, živa природа,« je rekla. »Tam človek ne pozna nobenih ovinkov. Tam je življenje še primitivno in naravno. Mož in žena ne poznata tam nobenih ovir. Če mu je všeč, pride on k nji in meni nič, tebi nič je poročna noč tukaj. In če mož umre, pride lahko takoj drugi.« Klemenčič je začuden zastrmel vanjo, toda ona je zamišljeno nadaljevala. »Seveda, v naših krajih je kultura preveč napredovala in jaz si ne morem misliti, da bi si kar tako iztrgala podobo umrlega moža iz srca.« Prikazale so se ji solze v oči, on pa jo je prijel za roko in jo začel tolažiti na vso moč. Pri tem se je s prsi nehote naslonila na njegov komolec, a se ni upal odmakniti ga. Toliko nežnosti je bilo v tem prizoru, da je Filip Klemenčič sklenil najmanj še dve leti počakati, preden ji bo razodel svojo ljubezen, če ne bo kakih posebnih ovir. To noč se mu je prikazala gospa Marta Černigoj trikrat, zjutraj pa je zagledal, da se ga je lotil revmatizem in da so mu nabrekle bezgavke. Nobena stvar ni brez žaloigre in prav sedaj, ko je zaplaval Klemenčič v pravi čarobni svet, je moral priti vrag s svojo boleznijo. »Kaj si mora misliti gospa Marta! Obljubil sem ji, da jo ta teden obiščem dvakrat, pa me obakrat ni bilo. In revici se niti ne sanja, v kakšnem težkem položaju sem. Še nikoli se mu ni zdela tako lepa kot sedaj, ko ni mogel do nje. Predstavljal si je, kako leži v mrtvašnici onkraj bolnišnice. Ob nogah, obutih v papirnate črne copate, mu visi listek z napisom: »Sepsis.« Pred vrati je pusta in dolgočasna ograja z velikansko vrbo žalujko, ki ji veje vise prav do tal. Gospod šef, Jože Loboda in Franca pravkar odhajajo od njega, potem ko so ga vsega poškopili z blagoslovljeno vodo — harabe medicinca Petra Boleta seveda niti blizu ni bilo — še vesel je, da mu ni treba vrniti sto dinarjev. Potem pa pride nalahno kakor črna nimfa gospa Marta. Tiho, tiho se ustavi poleg njegovega trupla in debele solze ji padajo iz oči. »Komaj se je začela moja sreča, nova ljubezen, novo veselje, pa ti že gre vse skupaj na drugi svet,« si bo mislila. Gospa Marta Černigoj mu bo položila šop cvetja na prsi in seveda, za pogrebom pojde tudi. Kolegi se bodo silno čudili, kdo neki mora biti ta gospa. Upravnik pa jim bo zašepetal šele po pogrebu v vseobče strmenje: »Poslal sem ga k nji s sporočilom, da je dobila pokojnino. Ali ste videli, kaj se je zgodilo — Filip Klemenčič, hm, ni bil tako nedolžen, kot smo si mislili. Tiha voda!« — Klemenčič se je med temi mislimi razsrdil: »Seveda, kakor da bi sami živeli kot angeli. Če se operacija posreči, ne bom nič več zakrival svojih obiskov, ampak naravnost v obraz jim bom povedal, kar jim gre.«

Petra Boleta ni bilo več blizu, toda blagajniški zdravnik se je trikrat prikazal in mu trikrat uštrenil aktoprotina v mišico, kar je vražje bolelo, čeprav se je zdravnik pri tem smehljal. Osmi dan se je Filip Klemenčič vpričo zdravnika postavil na noge, ki so ga trdno držale. Nato mu je zdravnik še enkrat pregledal grlo, napisal listek in ga izročil Klemenčiču: »Jutri se javite v bolnišnici na operacijo. Bomo telefonirali danes na oddelek, da vam pripravijo posteljo. Ne premislite se! Vsa stvar bi se utegnila ponoviti! Če se premislite, ne bomo prihodnjič več mi zdravili, ampak si poiščite drugega zdravnika, gospod Klemenčič!«

Po zdravnikovem odhodu Klemenčič ni legel nazaj, ampak se je kar najskrbnejše napravil. Ker je bila šele ena popoldne, se je napotil najprej v Tivolski park. Poln težkih misli je dolgo stopal po stezah. Sonce je

prav medlo sijalo skozi poznojesensko meglo. Zadnji listi so odletavali z drevja. Nikjer ni bilo kakega mladega človeka. Le neki starec se je počasi zibal skozi park proti mestu. Na golem topolu so nepremično čepele tri črne vrane. Zraven pa so kakor nalašč, bogve zakaj, zvonili zvonovi po vseh ljubljanskih cerkvah.

»Vse diši po smrti,« je zavzdihnil. V njem se je vnela močna borba, ali naj se da operirati ali ne. Če se stvar ponesreči, bom v nekaj dneh gotovo mrtev. Če se ne dam operirati, potem je mogoče, da živim še dolgo, čeprav me bodo mučile najrazličnejše težave. Če pa se operacija posreči? Da, potem bi postal čil, zdrav in silen in z veseljem bi zahajal h gospe Marti Černigoj. Ali bi Marta hotela ljubiti betežnega revmatičnega Filipa Klemenčiča? Ne, grdo bi bilo, če bi potem še silil za njo.« — Potrj in negotov se je napotil v urad povedat upravniku, kaj se bo zgodilo z njim: »To ni nič, taka operacija. Na nji umrje le malokdo,« ga je tolažil upravnik in se nasmehnil. »Seveda, sam pa je vesel, da se mu ni treba operirati,« je skoraj jezno pomislil Klemenčič. »Hraber bodi,« ga je bodril Jože Loboda. »Marsikomu so že obe nogi odrezali, pa je ostal živ.« Tak, ki gre s posmehom in brez skrbi na operacijo, jo prestane petdesetkrat lažje kot tak, ki se trese še predno zagleda nož.«

Še s težjim srcem se je napotil sedaj Klemenčič h gospe Marti. Z nekakim vzvišenim občutjem je potrkal in vstopil. Marta Černigoj je sedela na naslanjaču in ni dvignila glave, ko je vstopil. Presenečen je obstal na sredi sobe. »Gospa Černigoj!« — Ona ni dvignila glave. »Gospa Černigoj, ali se srdite?« — Ona še ni dvignila glave. »Seveda, srdite se,« je nadaljeval grenko, »srdite se, ker ne veste, kako je z menoj. Ali mislite, da bi jaz za prazen nič požrl besedo in ne prišel k vam?« Gospa Marta je sedaj dvignila glavo in ga pogledala. Videl je, da ima rosne oči, kar ga je zopet navdalo z velikansko nežnostjo. »Gospa Marta, osem dni sem imel težak revmatizem. Moral sem jesti natrijev salicil, mazati se z atophanom in dobivati aktoprotin v mišice. Ves čas sem mislil na vas, gospa Černigoj! Obvestil bi vas bil rad, toda jeziki bi nosili potem vaše ime naokoli.« Gospa Černigoj se je dvignila, stopila k njemu in vzkliknila: »Hvala Bogu, da ste ozdravili, gospod Klemenčič! Trepetala sem ob misli, da vam je moja družba postala morda nadležna.« Potem je povescila oči in poltiho pristavila: »Toliko sem v teh urah mislila na vas. Ko bi vedela, bi prišla in bi vam stregla.«

»Gospa Marta, menite, da sem zdrav? Ko bi bil. Ni samo revmatizem,« — sedaj je Filip Klemenčič nekoliko zvišal glas, »gospa Marta, najhujše šele pride. Jutri me nameravajo operirati; mislijo mi izrezati bezgavke. Nihče ne ve, kaj se bo zgodilo. Možna je celo sepsis. Vaš blagopokojni gospod soprog je tudi docela nepričakovano odšel na drugi svet.« Nekaj trenutkov je molčal, nato pa nadaljeval z nekakšnim žalostnim ponosom: »Lahko se zgodi, da se ne bomo mogli več obiskovati v tem življenju.«

Preden se je Klemenčič zavedel, mu je gospa Marta ovila roke krog vratu. Stisnila mu je ustnice k licu in v tem položaju je začela jokati na ves glas. Sedaj bi živ krst na svetu ne mogel pregovoriti gospoda Klemenčiča, naj se izmakne operaciji. Za svojo dolžnost je smatral celo potolažiti ihtečo gospo. In to je tudi storil. Potem ga je gospa Marta povabila, naj ostane pri nji na večerji. »Napravila bom nekaj dobrih stvari in sam ljubi Bog daj, da bi ta večerja ne bila zadnja.«

»Sedaj se ni mogoče več premisliti, si je mislil Filip Klemenčič drugi dan v bolnišnici, ko so ga točno ob petnajstih trideset peljali iz njegove sobe v operacijsko. Dopoldne ga je groza nekoliko popustila, kajti zazdel se je samemu sebi silno važen in središče vsega dogajanja. Vse se je namreč vrtelo okoli njega: jokajoča se gospa Černigoj, sestri Mavricija in Maristela, zdravnik stažist, zdravnik asistent in celo sam primarij. Kdo bi si mislil, da se bo kdaj toliko ljudi brigalo zanj! Na postelji nad njegovo glavo je visel strašni napis: *Hypertrophie tonsillarum*. To ime se mu je tako urinjevalo v misli, da bi ga začel že lahko prepevati, kakor prepevajo koral pred veliko nočjo. Popoldne pa se mu je groza začela povračati in se je stopnjevala tako zelo, da bi gotovo ušel, če bi ga stalno ne tolažili ali gospa Marta ali sestra Mavricija ali pa sestra Maristela.

»Kar izvolite gori na stol,« mu je ukazal kirurg, ki se je že umival. Pogledal je postrani na gospoda Klemenčiča, ki je pred tem pogledom ves vztrepetal. Sedel je na stol, ki je bil zadaj močno vzvišen, tako da je sedel na njem kot na prestolu. »Ali me boste zvezali,« je vprašal z grozo. »Ni potrebno,« je zagrmel kirurg izpred pipe in že se je okrenil proti njemu, mu ukazal odpreti usta in mu vtaknil neko železje med zobe, tako da gospod Filip Klemenčič niti ust ni mogel več zapreti. Nato mu je nekaj sikal s pihalnikom v žrelo. Nato je zagrabil brizgalko z dolgo iglo, ki se je navidez neskončno počasi bližala ustam, izginila v njih kot v kaverni in se zabodla najprej na eno potem na drugo stran; Filip Klemenčič je vzbulil oči, toda nič posebnega se ni zgodilo. Nekoliko je zabolelo in igla je bila že zopet zunaj. »Nekaj minut bomo počakali, gospod Klemenčič, da vam živci otrpnejo.« Snel mu je železje iz ust in se potem naslonil s hrbtom k steni. Filip Klemenčič ga je opazoval neprestano. Kirurgova postava se mu je zazdela mogočna, vsemogočna, kakor postava rimskega imperatorja, le da je imel kirurg belo togo prepasano s pasom. »Od tega kirurga zavisi prav za prav vse,« si je mislil Filip Klemenčič in ni odmaknil oči od kirurgovih. Tako sta strmela drug v drugega, dokler ni kirurga naenkrat posilil nasmeh. »Seveda, meni nič tebi nič se smeje, kakor da me bo ostrigel. Prav s takim nasmehom so nekoč imperatorji podpisovali smrtno obsodbo.« Mravljinčnost, ki jo je Klemenčič začutil v žrelu, je spet preusmerila njegove misli. Zatopil se je vase. Kirurg se mu je zazdel nekje strašno daleč. Iz te strašne razdalje se mu je počasi bližal in prijel neko zakrivljenemu dletu podobno stvar. Potem je spet kakor iz daljave zaslišal glas sestre Maristele. »Kaj vam je slabo, gospod Klemenčič?« Počasi je odkimal, toda že je zagledal velike črne oblake pred očmi in mrzel znoj ga je oblil. Hotel je izpregovoriti, začutil je, kako mu nekaj potuje po ustih in kako mu nekaj curlja iz njih, najbrž kri; zahrepenel je, da bi zagledal pred seboj Marto Černigoj. Nato je hotel planiti s stola, a krepke roke sestre Maristele so ga pridržale. »Ne, ne, ne dam se operirati,« je hotel zakričati, toda tedaj je že zaslišal bobneči kirurgov glas: »Dobro je!« Zavedel se je in zastrmel v njegove oči. »Kdaj se vendar začne operacija,« je mislil vprašati, toda v tem hipu je že zagledal na svojih kolenih, ekrbno pogrnjenih s prtom, v beli posodici dve krvavordeči dobro znani bezgavki. Še ko mu je kirurg s tamponi zaustavljal majhno krvavenje, je Filip Klemenčič strmел v te bezgavke. Prečudna stvar, bezgavke so že zunaj, te bezgavke, ki so docela preobrnille tok njegovega življenja. Drugače bi mu vse živ-

ljenje potekalo tako enakomerno in mrtvo kot je potekalo do časa, ko se je bilo treba odločiti: Smrt ali življenje z bezgavkami ali brez njih. »Toda sepsa, sepsa še ni izključena,« se je naenkrat spomnil Klemenčič, toda že zopet je zagrmel kirurgov glas. »Prostora imamo malo. Danes se odpočijte pri nas, jutri pa odidite domov in nekaj dni ne jejte nič trdega! Ste razumeli?« »Da, da,« je zajecal strmeč in čudeč se.

V sobi pa ga je že čakala gospa Marta Černigoj. Govoril ji je šepetaje: »Pogumen mora biti človek pa gre vsa stvar lepo preprosto!« Gospa Marta je stegnila desnico proti njemu in on ji je z izmučenim obrazom vrnil prijem.

Trenutek pozneje pa je vstopil v sobo še medicinec Peter Bole. Široko se mu je zasmejal in rekel:

»Prepričan sem bil, da si že mrtev. Tako pa ti moram vendarle vrniti sto dinarjev.«

»Ni še vse prestano; komplikacije,« je zašepetal Klemenčič s sklonjeno glavo, pogledal gospo Marto in spravil stotak.

KONEC PRAVLJICE

PETER DONAT

Bil je nezakonski produkt svetovne vojne. Oče je menda padel v vojni in Edvard ga ni nikoli videl. Tako je prav za prav čisto po naključju postal iz navadnega malomeščanskega otroka otrok ljubezni. Mati je imela majhno vilo v predmestju in je živela od prihrankov svoje dote. Kakor nobena nevesta tudi ona ni bila izučena za nikakšen poklic. Njeno življenje je bilo večno kolebanje med damo in siroto, življenje, ki zahteva navadno od nas mnogo fantazije in nežnih čustev. Ker je bila izza mlada znana z vsemi premožnimi rodbinami v mestu, se je v naglici izpopolnila v klavirju in postala nekakšna učiteljica glasbe, neke boljše vrste guvernanta, kar je pomenilo v malomeščanskem slovarju toliko kot občinska sirota.

Tudi ona je takorekoč le po nesrečnem naključju postala iz malomestne dame klasična nezakonska mati. Ljudje so ji izkazovali nekakšno nemo in obzirno spoštovanje, vsakdo od njih bi prisegel, da je »grešila samo enkrat v življenju.« Ta dostojanstveni in nekoliko smešni vtis je izražala vsa njena tiha, samozavestna in navidez skromna postava. In v svoji pretirani občutljivosti ponižane meščanke je vedela, da velja to spoštovanje zgolj njeni moralni neoporečnosti. Bila je sirota in le predobro se je zavedala svoje odvisnosti. Vedela je, da je sama, in njena ljubezen je veljala samo njenemu otroku. On je postal princ njenih nezsanjanih sanj, s strastjo in obupom oboževani in nenadomestljivi edinec. Bil je droben in slaboten otrok, ki so mu vsi prorokovali, da bo kmalu umrl. V svoji ljubezni in v svojem strahu, da bi ga izgubila, je šla tako daleč, da je napravila iz njega brezpomočnega parazita in že v otroških letih sproti uničevala vso moškost v njem.

Od vsega početka je vladalo med njima neko zadržano ganotje. Kadar mu je kupovala knjige in igrače ali pa mu pomerjala novo obleko, jo je vselej obšel bridek občutek, ki mu ga ni mogla prikriti. Opazoval je v

njej to skrito bolečino, ki jo je vse življenje uspravala v nekak trpek in užaljen ponos. Skoro vedno je bila na tem, da mu razkrije to skrivnost, ob vsaki priliki sta bila na tem, da ju posili jok, toda vselej sta se premagala z begom v neki tih in herojski zanos.

Dokler je bil še otrok, mu je šivala drage obleke, ki so spričo njene vedno iste in črne obleke učinkovale nekoliko smešno. Toda tega v svoji zaslepljenosti ni opazila. Vsaka obleka, ki mu jo je napravila, je bila zanjo prava ekstaza. Delala mu jih je vseh vrst, žametne, bele, črne, vojaške in admiralske, in za peti rojstni dan mu je kupila celo drag kožuh, prvi in poslednji v življenju. Vse to jo je stalo razmeroma malo in vedela je, da bi ta denar komaj, komaj zadostoval za eno samo elegantno moško obleko. In kakor bi hotela pregnati skrb za bodočnost, mu jih je delala zdaj le še bolj vneto.

Stanovala sta sama v svoji mali vili v predmestju. Za hišo je bil velik, samotni vrt, kjer je presamotaril skoro vsa otroška leta. Imel je dragocene igrače, za katere si je pritrgovala od ust in za katere so ga zavidali otroci bogatih staršev. Če se je igral z drugimi, je prihajalo redno do pretepov, v katerih je bil vedno tepen ali pa so mu razbili in pokradli igrače. Tako je bil raje sam na vrtu, samotaril in se igral sam.

Dajala mu je vse in celo več kakor je želel in to ga je prevzelo. Zdelo se mu je, da ne more biti nevreden njenega oboževanja. Toda kljub temu jo je imel dokaj rad in sklenil je, da bo, kadar mu umre, redno obiskoval njen grob. Sicer pa se mu je zdelo vse samoumevno, zavedal se je svojega privilegirane položaja in celo k bogu se je obračal z vsem srcem le tedaj, kadar si je želel, da bi ta napravil čudež zaradi njega.

Nikjer ni imel sreče. Mati mu je bila edino pribežališče. Njena ljubezen je bila tolika in tako očita, da se ji je včasih malone čudil in se je je sramoval, prav kakor se je sramoval njenih genotij. In kakor bi hotel pregnati lastno zadrego jo je mučil in izsiljeval njeno ljubezen do neznanosti. Kadar je prišel domov raztrgan, z bunkami na glavi, pobit in užaljen do smrti, se je razjokal na njenih grudih, in ždel po cele ure ob njenem naročju. Toda vselej je začutil do nje nekak prezir, in včasih se mu je nenadoma zazdelo, da ne stoji ob njegovi strani več njegova mati, to klavrno in pomilovanja vredno bitje, polno genljivih zadreg, marveč neko drugo, silno in dobrotno bitje, ki ga brani s svojimi mogočnimi krili pred vsemi nevarnostmi.

Podoben občutek je imel, kadar se je ob nedeljskih jutrih izprehajal z njo po glavnem trgu. Ni bilo skoro nedelje, da bi ne imel nove eksotične obleke. Danes je bil lovec, drugič dragonar ali admiral, tretjič je zopet nosil »uniformo svojega očeta«, oficirsko uniformo belgijskega polka. Postal je pravi smešni manekin. Večina ljudi se je zgražala nad to beraško potratnostjo ali pa se rogala tej pretirani materinski ljubezni. Le če je hotel kdo posebno dvoriti materi, je začel navadno takole:

»— Danes imate pa res finega kavalirja.«

»Kaj ne da, ali nimam imenitnega fanta?« je odvrnila mati v šali, se zopet spomnila sina in pozabila, komu je prav za prav veljal poklon in kam je meril.

Edvard si je domišljjal, da je njen kavalir in zopet je bil ponosen nanjo. Sedaj ni bil več njen sin, marveč njen kavalir, ki ga ne ljubi zaradi svojih nežnih zadreg, marveč zato, ker si jo je osvojil.

uniforma

V šoli je bil narazvajenejši in najslabši učenec v razredu. Tudi pri sošolcih ni imel sreče. Bil je deklasiranec, revni so ga sovražili, bogati pa prezirali. Sošolci so bili po večini kmetje in ti so bili najmarljivejši, sicer pa so bili skoro vsi dobri učenci in Edvard jim je postal sčasoma primer vsega nečuvnega in nemogočega. Za soseda je imel odličnjaka, ki je bil med vsemi najstarejši, po marljivosti pa vedno drugi ali tretji v razredu. Bil je visoke, močne postave, hodil je vsak dan po več ur daleč v šolo. Nosil je hlače, ki mu niso segale niti do gležnjev in debele rjave nogavice, ki so bile vedno blatne. Kadar je bil vprašan, je sprožil svoj glas kakor strojnica, zdrdral lekcijo, ki se jo je naučil na pamet in se vstavil nenadno in odsekano šele pri zadnji besedi. Med molitvijo se je razlegal njegov glas kakor glas prve tercijalke v procesiji. Učitelji so mu zamerjali, da se uči samo na pamet in so mu odrekli prvo mesto, toda neutrudni sosed se je le tem pridneje in glasneje učil na pamet. Učil se je ob vsaki priliki na ves glas in ob vsaki priliki posegal po ogromnem kosu kruha v bisagi, ki mu je služila mesto šolske torbe. Če si je Edvard predrznil, da je pobrisal drobtine s klopi, je že priletela silovita zaušnica, ali pa je dobil pod klopjo brco. To se je ponavljalo navadno vselej, kadar je Edvard dobil dvojko.

Kadar je imel novo obleko, je prišel v šolo skoro vselej pol ure prepozno. Ves razred si je dejal na tihem: Že zopet! Nič novega. Počasi, malomarno in zmagoslavno je korakal med krohoto vsega razreda na svoje mesto, kjer ga je čakala pod klopjo kopa brc. Kmalu za njim je navadno prihitela vsa zasopljena še njegova mati in izročila profesorju pri vratih velik kos kruha. To je vzbudilo nov krohoto, sedaj se je nehote smejal celo učitelj. Edvard je dobil po uri le še več bunk in njegova obleka po šoli že davno ni bila več nova.

V nižji gimnaziji je bilo obvezno tudi petje, doma pa je mati poučevala klavir in tako mu je glasba postala slučajna in samoumevna zabava, edina stvar, ki mu ni bila že vnaprej zoprna. V kratkem času in brez posebne vneštva je prekosil svojo mater in je bil v šoli daleč pred vsemi drugimi. Kljub temu, da je obvladal vso stvarino za več let naprej, je bilo petje edini predmet, pri katerem ni spal in mu je odtehtalo vso smolo pri drugih predmetih. Vse se je zatekalo k njemu in Edvard je bil za nekaj dni zopet varen pred bunkami. Pisal je sošolcem note, jim dajal pojasnila, se norčeval iz njih, se naučil vsako nalogo, ki jo je napravil komu drugemu, na pamet ter jo ponavljal v duhu še ves teden. Učitelj, ki ga je poučeval tudi v drugih predmetih, je dobrohotno in zaničljivo zrl v njegovo srečno obličje, ki je žarelo od zmagoslavja, ter mu z malomarno in samoumevno gesto zapisoval neizbežne odlične rede v petju. Edvard ga je na tihem razumel, a je vseeno triumfiral. Njegovi živci, ki so bili od prve zavesti vajeni neke pravljici napetosti, so potrebovali ponosa kakor zraka in vode. Sedaj je pričel igrati cele dneve na klavir, se čudil samemu sebi in se potrjeval v svoji samozavesti.

Njegova mati je bila lepa ženska in njeno nekoliko smešno in naivno dostojanstvo je vzbujalo pri vseh ljudeh neko sočutje in obzirnost, ki je mejilo včasih že na resnično spoštovanje. Kadar je šlo za njenega sina, se je zanesla na to obzirnost in je hodila pogosto v šolo. Po neskončnem vpraševanju in moledovanju ni mogla nikoli premagati častihlepja, da ne bi nazadnje dodala še vprašanja, kako izhaja v petju. Toda nekoč je razredniku poslala dobra volja:

»Kaj vruga vedno sprašujete! Saj veste, kakšen je. Pa naj postane muzikant, če ni za drugo rabo!«

»Muzikant!« je vzkliknila mati začudena in hkratu olajšana.

»Da«, je povzel razrednik, ko je videl, da se mati prav nič ne meni za njegov jezni obraz, »pa naj studira glasbo. Tako lahko postane na vse-zadnje še — učitelj glasbe.«

»Pa naj postane muzikant!« Ta krilatica je odslej lebdela v ozračju hiše, ne da bi kdo od njiju vedel, kaj prav za prav pomenijo te besede. Bilo mu je nekaj nad štirinajst let in je ponavljal drugi razred gimnazije. Mati se ni mogla odločiti, da bi ga vzela iz šole. Naj ponavlja še nekaj časa, če ne gre drugače. Za muzikanta ima še dovolj časa.

Toda pri neki mladinski prireditvi je nastopil Edvard s klavirsko točko in je bil burno aklamiran. Nekateri so občudovali njegov zgodnji talent, drugi so se smejali njegovi novi eksotični obleki in smešni samozavestni postavi, vsi pa so mu navdušeno ploskali. V šoli mu zaradi tega ni šlo seveda nič bolje. Po dolgem oklevanju se je mati končno odločila in ga vzela iz šole. Sedaj šele se ji je zjasnilo, kaj naj počne njen sin z glasbo. Pričela je sanjati o njegovi umetniški bodočnosti, mu kupovala note, presedela z njim po cele ure pri klavirju in ga mučila s svojimi nemogočimi in fantastičnimi načrti za bodočnost. Toda njena skrb je postajala vedno večja in polagoma je uvidevala, da njegova bodočnost ni tako samoumevna kakor njena ljubezen. Bilo je, kakor bi se zaradi te mučne skrbi bala prepogosto misliti nanj. On tega ni mogel opaziti, prav kakor je opazil njeno ljubezen samo takrat, kadar ji je bilo na jok. Za nekaj časa se je navdušeno lotil studija, preigral vsak dan vse, kar mu je prišlo pod roke, nato pa je začel zopet lenuhariti, postopati po mestu in se prepuščati nekemu nejasnemu pričakovanju odrešilnega trenutka, ko postane umetnik.

Vzporedno z njegovim doraščanjem je postajala tudi njegova osamljenost vedno očitnejša. Med sovrstniki ni imel nikakih pravih prijateljev. Še tiste, ki jih je imel, si je zapravil s svojim častihlepjem, s svojo bolno bahavostjo in z neko naravnost presenetljivo zahrbtnostjo. Zdelo se je, da se je sam zavedal svoje nepriljudnosti; sposoben je bil nena-doma, brez povoda in brez sovraštva z najnesramnejšim izdajstvom iznebiti se najboljšega prijatelja. Dekleta ga še vedno niso zanimala, vsak ženski pogled je vzbudil v njem le nov bolesten strah za lastno lepoto. Njegova želja, da bi ga ljudje občudovali, je bila še vedno večja kot pa želja, da bi ga ljubili.

Njuna ljubezen je zašla sedaj v nekak brezčuten mrtev stadij. Njegova rast je postala materi le stalen in vedno mučnejši samoočitek, ki ju je vedno bolj odmikal tistemu pravljičnemu svetu, v katerem sta preživela njegova otroška leta in vso vojno dobo pomanjkanja. Ni ga več nadlegovala s pretirano nežnostjo in on ni več tako okrutno izsiljeval njene ljubezni. Prav kakor bi se ne mogel vživeti v počasen prehod iz našemljene-ga otroka v malomestnega gospoda, je začel nenadoma zanemarjati svojo zunanost. Sicer pa je bil povsem odvisen od matere in ta ga je skoro zavedno zanemarjala, kakor bi hotela pregnati mučni spomin na svoje nekdanje naivne in strastne sanje.

Sedaj ni več vzbujal tolike pozornosti kakor nekdanj. Opustil je svojo dekliško frizuro do vratu in njegov obraz, ki kljub ženskosti in pretirani nežnosti ni bil nikoli lep, je postal bolj blede in mrtev, a vendar prijet-

nejši. Med tem je skoro povsem zanemarjal studij klavirja. Vse stvari so ga zanimale čedalje manj, zdelo se je, ko da je pozabil celo na svojo lepoto. Pohajkoval je po okolici, lenuharil, se do blaznosti občudoval v ogledalu ter vsak trenutek zaspal ob misli na svojo bodočo umetniško slavo. Nihče se ni zmenil zanj. Bil je prepričan, da so se vsi ljudje vživeli v to nemo in samoumevno pričakovanje njegove umetniške slave.

K materi je zahajal tih, eleganten gospod srednjih let. Bil je tujec, ki je pred kratkim otvoril v mestu lastno tovarno. Bil je menda Poljak in z materjo sta se sporazumevala v neki redkobesedni nemščini, ki je Edvard ni razumel. Na dom, bog ve zakaj, ni prihajal pogosto. Spremljal jo je do doma in prihajal večkrat ponjo. Potem sta šla vselej sama na sprehod.

Edvard ni bil vaje, da bi mu kdaj kaj prikrivala, in tudi zdaj ni utegnil opaziti, da mu prikriva svoje pravo razmerje s tem »Poljakom«. Včasih ga je napadel nenaden in nerazumljiv bes in ostajal je — četudi je bil skoro povsem prepuščen samemu sebi — iz gole trme sam doma. Zdelo se mu je, da je v puščavi, zijal je v praznino, poln neke kljubovalnosti, in se opajal nad svojo samoto.

Z njim tujec ni govoril veliko, z nikomer ni govoril veliko. Včasih ga je potrepljal po laseh in se mu laskal z naravnost strahopetno obzirnostjo in vljudnostjo, tudi sicer je bil vedno vljuden in nežen kakor defraudant. Imenoval ga je »der junge Herr« in mu pošiljal od časa do časa draga darila.

Zdaj se je začela mati ukvarjati z mislijo, da bi ga poslala študirat v inozemstvo. Ni se menil za njene sanje in načrte. Teh je bilo že preveč in prepuščal je to skrb kakor zmerom njej sami. Toda nekega dne je prišla na dan s povsem gotovim načrtom, da ga pošlje v inozemstvo v »Deški zavod za tujce«, kjer bo lahko obiskoval tudi višjo glasbeno šolo. Vedel je, da sta revna, a niti za hip ni utegnil pomisliti, odkod je do-bila denar.

Nekaj dni se je kakor v zadregi pripravljala na dolgo pridigo. Prvič v življenju je iskala besed, ko da bi ne zadostoval — kakor nekdanj — en sam pogled, eno samo prikrito ganotje, en sam pogled v tisto skrivnost, ki mu je ne bo nikoli razodela. Končno mu je vendar sramežljivo in v kratkih besedah ponovila, da pojde študirat in da je zdaj že čas pomisliti na eksistenco. Sprva je bil nem od začudenja, potem pa mu je zaplala kri po žilah. Prišlo je vse preveč hitro, da bi še razmišljal o tem. Neka divja in zavratna sreča, podobna pravemu telesnemu udobju, je žarela v njem in komaj še je poslušal mater, ki mu je dajala sramežljive nasvete za življenje, iskala besed ter se v strahu in zadregi pripravljala na trenutek, ko jo povpraša, odkod je dobila denar.

Ni je vprašal, morda iz neke nezavedne previdnosti. Bila sta tudi oba preveč zaposlena. November je šel h koncu in Edvard je že zamudil vpis v glasbeno šolo. Odrinil je meglenega novembrskega jutra. Bil je sejm-ski dan in kolodvor je bil poln neznanih, zaposlenih, nemirnih ljudi, tudi v vsem ozračju je bilo nekaj nemirnega in nervoznega. Mati in njen prijatelj sta bila z njim na kolodvoru. Opazil je, da tujec danes ni več tako plah in nežen kakor po navadi. Stal je tiho ob materi ter se ljubeznivo in zadovoljno smehljal. Posadila sta ga v oddelek prvega razreda in mu zabičala, naj se ne gane vseh sedem ur vožnje. Zastopnik »Deškega zavoda za tujce« pride ponj v vagon, poklical ga bo po imenu in ga

odvedel na njegov novi dom. Poklicala ga je na stran in mu dala v roke velik bankovec. Čez nekaj časa je privlekla še en bankovec in dejala.

»Na, spravi, to je od gospoda.«

Pustil je, da mu je odpela zimski plašč, izvlekla je iz notranjega žepa listnico, spravila denar in mu zopet zapenjala plašč. Bil je srečen in nedostopen kakor vedno in mirno je prenašal to dolgo materinsko proceduro kakor pred desetimi leti. Vse to je storila s samoumevno in pokroviteljsko gesto, kakor bi pitala malega otroka. Mislil ni na nič in tudi ne na to, da je bil drugi bankovec prav tako od vljudnega gospoda kakor prvi. Mater je v zadnjem trenutku posilil jok, kratek hip besne in pijane žalosti. Dejala je »Moj sin,« ter se takoj spet zresnila kakor od slabe vesti. V vse razpoloženje se je vsiljevalo nekaj pustega in resnega kakor slaba vest in ni pustilo na dan niti eni solzi, nikakemu ginjenju, nikaki nežni zadregi.

Vlak je potegnil in Edvard se je ozrl zadnjič v svojo mater. Vedel in čutil je, da se je žrtvovala zanj, toda ni mislil na to. Niti slovo mu ni prizadejalo nikake žalosti. Bilo je kakor bi oba slutila, da je žrtev zaman in bi si tega ne hotela priznati. Solze, ki so jo bile posilile, so ga spomnile njene žalosti in vseh njenih zadreg, kadar mu je kupovala igrače ali pa mu pomerjala novo obleko. Toda danes se ni zazrla v daljavo in nič več ni premagala žalosti s tistim herojskim zanosom kakor nekdanj. Njena duša je bila prazna in udajala se je lažnemu veselju nad sino novo srečo.

Vlak je odpeljal.

Njen obraz je izginil v megli in množici ljudi. Videl in razumel je vse, toda bilo je, kakor bi ne videl ničesar. Šele ko je zagledal zimsko pokrajino, zamegljena in s slano pokrita polja, je hkratu tudi opazil, kako mu nekdo maha z robcem, prav kakor bi se bila ta predstava zapletla in obstala nekje v živčevju in bi šele nova podoba zimske pokrajine pospešila njeno pot iz oči v možgane.

Potoval je sam v praznem oddelku. Prvi trajni in poskočni sunki vlaka so bili še v nekakšnem soglasju z njegovim nemirom in z njegovo popolno mrzlico. Toda tudi ti sunki so začeli prehajati v zoprno, enakomerno in ponavljajočo se pesem. Ob prvem občutku te razlike ga je obšla tesnoba kakor razočaranje. Spomnil se je svojega mučnega in dolgočasnega slovesa in začutil je pravo hrepenenje po materinem prisiljenem smehljaju, po vsaki njeni še tako raztreseni besedici. Prvič v življenju je bil resnično sam, bolj sam kakor kdajkoli, in potoval je nekam v neznano. Zdaj se je zavedel svoje samote v vsej njeni organski resničnosti. Vse bujne in strastne predstave, ki jih je nanesel zadnje dni v ime mesta, kamor je potoval, so se nenadoma razgubile, kakor bi se že ob pričetku potovanja skozi daljavo hotele umakniti pravilnejšim predstavam. Življenje je stopilo predenj tako nepričakovano in zahtevalo od njega, da postane iz utrujenega parasita človek. Spomnil se je svoje sreče, ko mu je mati sporočila, da pojde v inozemstvo. Takrat mu je bilo, kakor bi se zbudil iz bolesterne zabubljenosti. Iz zaspanega in blaziranega knežjega paža je postal nenadoma strasten človek, divja žival, ki prisluškuje slehernemu utripu svojega mesa. Pritiskal je vroče čelo na okno vagona, kakor bi hotel potolažiti v sebi strastni nemir, ki nima zdaj več nikakega smisla. Toda ta je le rasel, silil je iz njega kakor puščica iz napetega loka. V vročem navalu krvi v senca je čutil

vso svojo mladost, svoja otroška leta, ki jih je bil žrtvoval materini ljubezni, kakor se je zdaj ona žrtvovala njemu. Kako rad bi se zdaj zatekel nazaj v tisto mladost, pobegnil pred praznino, ki rase okrog njega. Toda jutri, jutri se bo že rogal kakor zamorec tem bolečinam in njegova mladost bo izginila v novem ozračju kakor jutranja meglica v poletnem soncu.

Zdaj je že dremal, toda živci so mu delali dalje. Nehote se je prijel za notranji žep suknje in ugotovil, da je pozabil doma potni list. Prav za prav nekaj čudnega. Sprva ga je presenetilo, toda kmalu se je udal in čutil se je mirnejšega kakor poprej. Izstopiti bo moral na prvi postaji in se vrniti. Jutri lahko spet odpotuje.

Tako je tudi storil. Prestopanje, čakanje vlaka, in pohajkovanje po peronu ga je celo prijetno raztreslo. Ko se je vračal domov, je prehajalo njegovo vznemirjenje nad to malo, nepričakovano nezgodo polagoma v nekaj prijeten občutek. Bilo mu je, kakor bi se za vedno vračal v svojo mladost, v mladost čudežnega otroka in materinega ljubimca. Življenje mu je spet zadobilo nekaj samoumeven in nesmiseln snisel in bil je srečen.

Toda tudi ta občutek ni trajal dolgo. Kakor bi ne mogel danes domisliti do konca nobene misli in izčustvovati nobenega čustva. Posiljeval se je s tem razpoloženjem kakor se posiljuje nespečež še poslednji trenotek pred dokončnim prebujenjem. Na obzorju se je pojavila majhna črna pika in se v hipu razrasla v viharen oblak. Vlak se je bližal njegovemu rojstnemu kraju. Pred seboj je zagledal domači kolodvor, kjer se vsak dan ob tej uri shaja in sprehaja malomestna gospoda... Ob tem času so zbrani na kolodvoru vsi njegovi znanci in bivši sošolci in se pomenkujejo o tem in onem, o Edvardu in o njegovem odhodu, zmičujejo z glavami in ugibajo, če je res odpotoval v inozemstvo. Že misel na njihove dvome mu je bila neznošna... Vlak se je ustavil. Edvard je onemel od groze in premišljal, ali naj izstopi, ter se izpostavi krohotu svojih plemenitih someščanov. Obsedel je ves trd in čakal svoje lastne odločitve. Če bi izstopil pri zadnjih vratih in počakal, da vlak odide. Potniki bodo med tem vsi izstopili, vlak bo odpeljal in ostal bo sam med tračnicami...

Sklenil je, da ostane v vlaku pa naj ga ta odpelje kamor hoče. Toda vlak je sikal in piskal kakor bi se ne mogel premakniti iz mesta in Edvard je čakal, čakal že celo večnost...

Ta hip je začutil kako ga nekdo lahko treplja po rami. Pred njim je stal komisar in ponavljal vljudno in strogo: »Potni list, prosim, potni list.« Planil je pokoncu in se osvestil. Spoznal je, da je na meji, segel avtomatično v suknjo in potegnil iz nje potni list.

Revizija potnega lista in pregled prtljage sta bila kmalu pri kraju. Kmalu so začeli vstopati novi potniki. Zopet so odrinili. Njegove misli so postale mirnejše in enakomernejše kakor enolični in navidez počasni sunki vlaka. Bilo mu je, kakor bi se mu vse neznano življenje, ki je stalo pred njim, neopazno uglasilo v ta ritem drvečega vlaka. Zrl je v začudene, smehljajoče se, vljudne in pogovora željne obraze sopotnikov, se smehljaval prav kakor oni, se udajal udobni popotni mrzlici ter se le še od časa do časa vzbudil v prijetni zavesti, da njegove sanje niso bile resničnost.

JAPONSKA LIRIKA

MIBU NO TADAMINE

Odkar mi je jutranji mesec
mrzlo seval, ko sem se ločil od nje,
me najbolj žalosti zarja
nastajajočega dne.

SEI ŠONAGON

Ponoči, predno se zdani,
lahko posnemaš petelinje petje
in z njim čuvaje varaš.
Pred vrati ljubezni pa tega ni.

MINAMOTO NO ŠIGEJUKI

O tužni dnevi!
Ko bi najraje sebe razbili
in kot val med viharnimi spevi
se ob pečinah zdrobili.

TSUNENOBU

Ko se zmračí pred mojimi vrati,
slišim širna riževa polja mrmrati.
Nad bičjem okrogle strehe
jesenski veter ječi.

KI NO TSURAJUKI

Ljudje? Ne vem,
kaj jim polni srce.
A v moji stari domovini
kot prej mi cvetovi duhte.

AKAZOME EMON

Oh zakaj ne spim,
zakaj v tihi noči bedim?
V tihi noči sem v mesec strmel,
dokler počivati ni šel.

CESAR JOZEI

Kakor reka Minamo
je z višine Tsukahane padala,
je moja ljubezen
vedno globlje in globlje vladala.

MATSUO BASHO: HOKKUS

Padajoči cvetni list
se dviga k stebłu:
Oj, metulj!

Negiben ribnik;
in njegov tanki krik
je le snežni metež.

Kdo ječi?
Joče luna? Sanjaš.
Kriknila je kukavica.

Prastari ribnik.
Sanjav. Zdaj skoči žaba, —
voda zveni.

Kako lahko se omamiš
ob vonju slivovih cvetov
z zvoki piščali.

SOSEI

Ker si obljubil mi, da kmalu prideš,
sem nate čakajoč obstal,
dokler je septemberski jutranji mesec
po nebu veslal.

Prevedel Ivan Dvoršak.

ZADNJE GIBALO

VLADIMIR BARTOL

Omnia in numero et mensura.¹

Poznamo bajko o nepopoljšljivem raztresenem profesorju, ki pozablja, zamaknjen v svoje idealne probleme, vedno in povsod tem realnejši dežnik ali klobuk. O tej »raztresenosti«, ki ni raztresenost, mislim, da ni potreba izgubljeni besed. In če si je vsako jutro sloviti astronom McHoward — upam, da sem si njegovo ime pravilno zapomnil iz časopisov — pozabil nataktni ovratnico, lahko brez nadaljnega sklepamo, da so bile njegove misli prav posebno osredotočene na nekaj povsem drugega. Seveda si ne domišljamo, da bi mogli postaviti visokega učenjaka v sredino naše zgodbe, posebno če smo se izdali, da poznamo celó njegovo ime komaj površno iz časopisov. Vendar se nam ne more zdeti povsem neumestno — iz razlogov, ki bodo cenjenim čitateljem pozneje razvidni —, če še enkrat ponovimo tisto, kar nam je bil pred nedavnim razkril indiskreten novinar preko še indiskretnejšega asistenta gospoda Howarda.

McHoward, sicer upoštevan znanstvenik, si je bil namreč takorekoč v svojo zabavo sestavil tabelarni pregled o vseh zemeljskih in človeških nezgodah zadnjih let, o potresih, izginulih in nastalih otokih, orkanih, ciklonih in tajfunih, o poplavah, požigih, pobjah, velikih zločinih, uporih, revolucijah, državnih udarih in prevratih, o atentatih, umorih, potem o vevlačnih izumih, usodnih odkritjih itd. Ta pregled, porojen takorekoč iz neke abstruzne, nekontrolirane domisljice, ki ga je zato naš profesor držal v diskretni, takorekoč sramežljivi tajnosti, je bil statistično sestavljen po rubrikah, pozneje prelit v posamezne krivulje, ki so se zopet združevale v eno samo, generalno.

Tem statističnim krivuljam so bile paralelno pridodane druge, ki so označevale gibanja posameznih nebesnih teles in izpremembe na njih. Kakor je namreč sicer naš profesor čuval svoj visoki znanstveni renomé, tako se je vendarle nekje v skritem kotičku svojih misli rad igral s fantastičnimi možnostmi, ki jim je bil pred 150 leti dal Messner v svoji doktorski disertaciji »De influctu planetarum in corpus humanum«² tako ingeniozno naivnega izraza. Posebno odkar so bili on sam in njegovi tovariši odkrili sončne pege in njihove pogoste, periodične pregrupacije, s katerimi so vzporedno tekle izrazite vremenske in klimatične izpremembe, mu misel na neki direktni odnos med izpremembami na nebu in onimi v človeškem in živalskem živčevju ni dala miru. Seveda je bil toliko previden, da ni imenoval odnosa, ki ga je med obema domneval, naravnost »vpliv« ali »vzročno razmerje«. Toda že gola konstatacija nekega paralelizma med dogodki na nebu in onimi na zemlji, recte: v človeškem organizmu, bi se mu zdela pomembno in do neke mere fantastično odkritje. (Čeprav, mimogrede bodi povedano, inteligentni laik v tak medsebojni odnos prav nič ne dvomi in so potrebni v to vprav učenjaški možgani, da »odkrijejo« ono, kar se zdi profani glavi samo po sebi umljivo.)

Prav tisto jutro, ko si je bil pozabil privezati ovratnico, se je bil naš profesor domislil rubrike, ki jo je bil doslej — iz njemu neznanih raz-

¹ Vse v številu in meri.

² »O vplivu planetov na človeško telo.«

logov — popolnoma prezrl. Formirati se je namreč začela nova, obsežna pregrupacija sončnih peg — časopisi so o tem obširno poročali — in v izpolnitev profesorjevega najbolj napetega pričakovanja se je začela krivulja prirodnih in človeških katastrof rahlo dvigati. Zasedoval je časopisna poročila vseh velikih držav na svetu in naenkrat opazil, da je bil izpustil statistiko seksualnih deliktov. Hitel je torej v svojo delavnico, da izpopolni rubriko in v tem seveda pozabil na prepotrebni gentlemanski rekvizit: ovratnico. Takega sta ga srečala njegova prevejana asistenta in si na skrivaj pomežiknila. Ko je profesor odšel čez poldne na obed, sta tudi že vedela za razlog njegove »raztresenosti«. Kajti McHowardovo sveto prepričanje, da je njegova statistična zabava, kakor je pri sebi iz neke znanstvene sramežljivosti imenoval svoje delo, edino njegova skrivnost, je bilo že zdavnaj zmotno. Njegova asistenta sta vodila s pomočjo posnetih ključev točen pregled o vseh njegovih beležkah in sta se na njihov račun prav nesramno zabavala. In ko sta ta dan zagledala na novo vneseno rubriko, sta se spogledala in prvi je drugemu pokazal s sumljivim trkanjem na čelo, kakšno je njegovo mišljenje o njunem slavnem šefu.

Po tem ekskurzu v astrosferne višine se lahko skromno spustimo na naša trdna, nam, ah, tako dobro poznana zemeljska tla in se zatečemo v naš mali domači svet, ki se sicer bogve kaj ne zanima za kretanje sončnih peg, zato pa tem bolj za dobrobit svojega telesnega in do neke mere celó duševnega blagostanja.

*

Anton Jedliček je nervozno koračil gori in doli po svoji pisarni in kadil cigareto za cigareto. Že pred nekaj dnevi je bila legla nad mesto težka, dušična atmosfera, ki je kakor železen stiskal oklepala možgane in preko njih drobila voljo in živce. Bilo je v začetku jeseni in mučna vremenska depresija, ki je imela svoj center nekje v sredini Rusije, se je začela, podobno polipjim lovkam, raztezati proti vzhodu in zapadu.

Anton Jedliček je bil ves iz sebe. Hotel je bil sestaviti nekaj konceptov za pisma, za časopisno reklamo, napisati oferto; toda bilo je kakor zakleto. Ničesar ni mogel dovršiti. V napadu nekakšne histerije je bil poslal svojo tajnico, gospodično Vero, v sosednjo sobo. Njen suhi, dekliško starikavi obraz, njen tanki šiljasti nos, njena šibka sključena postava, predvsem pa njeni veliki naočniki so ga tako motili, da se je bal, da bi se surovo ne spozabil nad njo. Stiskal je zobe, vil roke in se razburjal najbolj nad tem, ker ni videl nobenega pametnega razloga za svojo jezo.

Ob nastopu krize se je bil hitro znašel. Z naglo odločnostjo je likvidiral nekaj podjetij, ki jih je bil pravkar začel in utrpel pri tem sorazmerno majhno izgubo. S tem večjo intenzivnostjo je razpredel svoj glavni posel, trgovino s poljedelskimi stroji, postavil nekaj filijal, zgradil moderno delavnico za popravilo obrabljenih in pokvarjenih aparatov, poklical iz inozemstva dva strokovnjaka in ustanovil celó kurz za mehanike. Telesno je bil čil in zdrav, še ne prav štiridesetleten, močan, skoraj obilen, z oglati glavo in kratkim, trdim zatilnikom. Oči majhne, podolgovate, ki so se raztegnile, kadar se je smejal, v tenko črno progó. Nos kratek, prisekan, usta velika, z dvema vrstama rumenih zob, med katerimi se je svetilo nekaj zlatih. Po zunanosti in po govorjenju si mu poznal, da je priseljen Čeh.

Še enkrat se je skušal zbrati. Poklical je tajnico in ne da bi jo pogledal, ji je velel, naj sede za stroj. Silil se je, da bi mislil, začel je narekovati pismo. Obstal je v svojem korakanju po sobi. Ko je izgovoril naslov, je naenkrat pozabil, kaj je nameraval diktirati, prižgal si novo cigareto in začel zopet hoditi gori in doli. V svojem nesmiselnem srdu je tiho preklinjal vse in polagoma čisto prezrl, da je bil poklical gospodično Vero v svojo sobo.

Polglasno pohrkavanje ga je opozorilo na njeno navzočnost. Naglo jo je pogledal. Videl je, da drži robec v roki in da so ji oči rdeče obrobline. To ga je spravilo v pravo besnilo.

»Kaj vam je vsem danes, da niste za nobeno rabo?!« je vzrojil. »Služkinja pozabi skuhati zajtrk, žena histerična, otroci zamudijo šolo, vi se cmerite. Prokleta! Človek bi šel in se obesil!«

Gospodični Veri je šlo zmerom bolj na jok. Fant ji je bil pri vojakih, pisal je prav malo, šef je bil nemogoč, nervozen do brutalnosti. In povrh vsega še to težko vzdušje, ta moreči pritisk na možgane, sivo, oblačno nebo, iz katerega ni hotelo deževati. Vsak pogled, vsaka kretnja, vsaka beseda jo je desetkratno zadela. Človeka je zares imelo, da bi si nekaj storil.

Premagovala se je in čakala, da ji bo šef narekoval. Toda on je začel, kakor da ga preganjajo nevidne pošasti, zmerom hitreje letati po sobi, puhel dim iz ust, lomil prste in škripal z zobmi. In čim bolj se je on na tihem razburjal, tem bolj so njej silile solze iz oči; kakor da bi med njima obstajal neviden kontakt, skrit mehanizem, podoben sinhroničnemu sistemu strojníc na vojnih avionih.

Naenkrat je sunkoma obstal sredi sobe.

»Kaj hočete, da vam táki diktiram?!« je zavpil. »Bog vedi, pri kakšnih neumnostih so vaše misli, nas pa čaka tu trdo, nujno delo. Táke vas ne bom gledal! Ven s tem objokanim obrazom!«

Hitro se je dvignila in odšla proti vratom. Toda še preden jih je utegnila zapreti za seboj, jo je premagalo. Glasno je zajokala.

To je bilo Jedličku v rahlo olajšanje. V naslednjem trenutku je pozabil na gospodično Vero. Najrajši bi bil sédel v kotiček kake kavarne in se zakopal za goro časopisov. Ali zjutraj bi se mu zdelo táko početje smrten greh. Ostal je v pisarni vse do dvanajstih, se jezil in preklinjal, potem sédel v svoj avto in se odpeljal v svojo vilo na periferiji mesta.

*

Sédel je k mizi in razgrnil časopis. Prav za prav mu ni bilo do čitanja. Sam bi ne vedel povedati, zakaj je to storil. Zakaj da je bil vzel pri kosilu časopis v roke nalašč zato, ker je vedel, da s tem posebno jezi svojo ženo, tega bi si nikoli ne bil priznal.

Gospa Ilonka kakor da je danes posebno prizanesljivo razpoložena. Ko je stopila v sobo, je sicer za trenutek obstala pri vratih in ošinila moža s kratkim, bliskovitim pogledom, potem pa je tiho sedla poleg njega, skrbeč, da je bilo vse dobro pripravljeno. Bila je drobna, vitka plavolaska, lepega, mehko ovalnega obraza z velikimi, svetloplavimi očmi. Ker je bila majhne rasti, je nosila tudi na domačem obuvalu visoke podpetnike. Stopala je drobno, odsekano in če je bil Jedliček nervozen, mu ni šlo nič tako na živce, kakor ostrí, kratki udarci njenih petá. V takih trenutkih jo je naravnost sovražil, posebno kadar se je

spomnil, koliko dražesti je videl nekoč, pred davnimi leti, prav v tej njeni posebnosti.

V desetih letih njunega zakona se je bilo marsikaj izpremenilo. Jedliček se je bil od potovalnega agenta dokopal do samostojnega podjetnika in dosegel precejšnje blagostanje. Postavil si je vilo, vzdrževal svoj avto. Ali vse te stvari so prišle postopoma, tako rekoč same po sebi in niso v ničemer pospeševale njune skupnosti. Nasprotno! Jedličku se je zdelo, da so ženine pretenzije nesorazmerno hitreje rasle kakor njegovo imetje. Marsikaj ji je moral brutalno odreči, da se je izognil preobčutnim izdatkom. Ženi se je zato zdel stiskač in iznašla je posebno metodo, da je lahko dosegla, kar je hotela. Med njima se je vršil tih, večer boj.

Tudi njo je tiščala depresija zadnjih dni. Napetost v njej je bila dosegla neki višek, preko katerega ni mogla. Gospa Ilonka je bila obupana, posebno še, ker ni vedela, česa ji nedostaja. Ko je videla, v kakšnem razpoloženju prihaja domov njen mož, je čutila, da se nabirajo v ozračju sile, ki utegnejo dovesti do katastrofe. Bala se je in obenem upala na olajšanje.

Zaenkrat si je nadela izraz tihe vdanosti. Poklicala je otroka, jima namignila, naj bosta tiho, in z očmi pokazala na očeta, ki je sedel na videz zatopljen v čitanje časopisa. Toda on je opazil njen namig in ga pravilno tolmačil. V njem je zakuhalo. Natančno je razumel ta nemi, ironični govor na njegov račun, ki mu v svoji perfidnosti ni dajal nobenega oporišča, da bi vzrojil. Neopazno je zaškripal z zobmi in požrl kletvico.

Otroka sta molčala kot ribi, nepremično strmela v krožnike in čutila vse, kar se je dogajalo okrog njiju. Dečka in zmerom v neposredni bližini matere, eta tudi čutila z njo in za vse spore zmerom pripisovala krivdo očetu.

Jedličku je bilo, kakor da so se v zadnjih dneh njegovi čuti stotero izostrili; zdelo se mu je, da tiplje v notranjost vseh, ki so bili okrog njega. Razumel je zakrknjeni molk svojih sinov in se zaradi njega zopet razburil. Ko je požrl prvi naval srda, je vprašal:

»Kako vama gre v šoli?«

Starejši je previdno dvignil obraz.

»Izpraševanje se še ni začelo...«

Jedliček je vzrojil.

»Mar se učita za izpraševanje?«

Oba sta naglo stisnila glavo v krožnike. Gospa Ilonka je dejala:

»Zakaj ju potem sprašuješ?«

Njen glas je bil miren, komaj je v njem drhtelo rahlo očitiranje. Toda Jedliček je jasno čutil, da se za njim skriva sarkastičen posmeh. Zavedala se je, da se ima bolj v oblasti, in to zavest njene premoči je Jedliček občutil kot posebno ponižanje. Ko je zmetal nekaj jedi vase, si je z veliko, srdito kretnjo obrisal ustnice, vstal, ostentativno velel služkinji, naj mu prinese črne kave v njegovo sobo, vzel časopis in zaloputnil vrata za sabo.

*

Vrgel se je na divan in si prižgal cigareto. Za trenutek je obvladal bolešno razdraženost živcev in skušal trezno premisliti. Uvidel je, da je njegovo ravnanje nespametno, krivično, otročje, idiotsko, in vendar je čutil, da si ne more pomagati. Ne le, da ni bil gospodar nad samim

seboj, marveč zdelo se mu je, da se nahaja v nekakšnem abnormalnem stanju, v katerem ni več odgovoren za svoja dejanja. V njem so dobile oblast sile, ki jih je sicer poznal le kot nespametne, lahko premagljive domisljice, nad katerimi pa je izgubil sedaj sleherno kontrolo. Kakor da je nekaj tujega, izven njega nahajajočega se pritislilo nanje in sprožilo njihov mehanizem v akcijo. Vse, kar je bilo sicer potlačeno, je priplavalo sedaj na površje. In ta njegova absolutna nemoč nad samim seboj!

Iz tega razmišljanja ga je vzdramil nagli takt ženinih korakov. Še pred par trenotki je sklenil, da se bo obvladal. Toda ko je sedaj zagledal ženin obraz, ki se je prikazal pri vratih, je zopet izgubil oblast nad seboj. Mesto služkinje mu je sama prinesla kavo. Prišla je tiho in njen obraz je bil mučeniški. Kako jasno se je zavedal, da je ta izraz samo maska, ki je skrivala njen zlohotni porog. Nemo, previdno je položila taso s kavo na mizo.

Pogledal je vstran. Vprašala ga je z zaskrbljenim glasom:

»Kaj si bolan, Anton.«

S pestjo je udaril po mizi.

»Bolam sem, kadar te vidim!« je vzkliknil.

Ni se dala zmotiti.

»Morda bi pa le bilo dobro, da pošljem po zdravnika. Ne daš si od diha in tvoji živci...«

Histerično, mehanično se je zasmel. Malone da ga ni začela njena neomahljiva ironija zabavati.

»Kaj je smešnega na mojem vprašanju?« je dejala užaljeno. Nihče, razen njega, bi v tej užaljenosti ne čutil nepristnega prizvoka. On ga je vsrkal vase kakor sesalka prah.

»Nič, nič.« je odvrnil sarkastično.

Sedaj je začela tudi njej uhajati oblast nad samo seboj:

»Dolgo, strašno dolgo je že, da sem te videla takega.«

Prisluhnil je, zadržal sapo. Ali ni za onim »strašno dolgo je že« tičala neka posebna, hudobna misel?

Nekam negotovo je vprašal:

»Kaj si mislila reči s tem, da me že strašno dolgo nisi videla takega? Morda znači to, da sem bil že nekoč tak? Kdaj?«

»Nikar me ne lovi za besedo.«

S pristno žensko perfidnostjo je zakrivala sledove svojega izzivanja, da bi naposled izpadel mož kot edini krivec. Vendar veselja, da je zavlekla pogovor tja, kamor si ga je želela, ni mogla popolnoma prikriti.

»Vem, kam si namigavala. Ali takrat sem bil bedak. Danes bi, mesto da bi se razburjal, storil nekaj popolnoma drugega.«

»In to bi bilo?«

Grdo vzveseljeno se je zasmel. Kljub vsej previdnosti mu je vendarle nasedla!

»Torej sem le prav domneval!« ji je zmagoslavno zaklical. Čuteč, da je razkrinkana, je vrgla zadnje ozire raz sebe.

»Zares, odkar si divjal zaradi tistega nesrečnega maestra, te še nisem videla takega.«

»Hvala bogu, da me je sedaj vsaj ta oslarija minila. Če bi prišel danes tak ušiv Rumun, bi mu odprl vsa vrata na stežaj in ga sprejel kakor barona. Ko bi se le še našel kak hudič, ki bi te hotel.«

»Krasni, resnično kavalirski komplimenti.«

»Menda vendar ne pričakuješ, da bom pel serenade kakor tisti tvoj slavni muzikant?! Tito Angelescu, Tito Angelescu! Že ime sama poezija.«

»Ampak spomin imaš dober. Verjameš, da bi se jaz niti imena ne spomnila več?«

»Čeprav je bil ‚dostojen človek‘?«

»Kaj hočeš s tem reči?«

»Da bi zaslužil tisti, na čigar kolenih je našel nekoč mož svojo ženo, vendarle nekoliko več pozornosti s strani te...«

»Tebi se je bledlo...«

Sarkastično se je zasmel.

»Torej: erotična halucinacija ljubosumnega moža?«

»Saj si tudi trdil, da Zvonko ni tvoj sin, čeprav si natančno vedel, da sem bila že dva meseca v drugem stanu, ko sem spoznala maestra.«

»Saj nisem dejal, da bi bil moral biti prav maestro njegov proizvo- ditelj...«

»Živina!«

Oči so ji žarele kakor ranjeni mački. Kaj bi bila sedaj dala, da bi se bila zares čutila krivo, da bi se bila takrat, pred osmimi leti, zares prepustila mastru! Dà, ljubila ga je, želela si ga in morda, morda, če bi bil bolj nasilen, bi se mu bila tudi predala. Prav natihem je krivila moža, ki jo je bil prav takrat ponovno spravil v drugi stan, da je maestro tako okleval. Saj, morda bi se mu bila tudi uprla, sentimentalna je bila še zmerom dovolj, ali da je ni bolj ognjevito obletaval, to ji je bilo zamalo.

Takrat je resnično sovražila moža. Bilo je v tretjem letu njunega zakona in Branko že leto dni star. Ko se je čutila vdrugeč nosno, je videla, kako se za zmerom rušijo njene mladostne sanje, ki jih je bila še zmerom na tihem gojila. Jedlička ni bila vzela iz ljubezni, marveč iz želje, da bi bila zaščiten, da bi imela moža. Imela je lep glas, sanjala o veliki, slavni bodočnosti in ko je videla, da se bo sedaj za zmerom izgubila v vsakdanjosti, se je krčevito oklenila zadnje bilke. Prijateljica jo je seznanila s Titom Angelescom, pregovorila Jedlička, da ji je dovolil učiti se petja, in tako je prišlo, da se je zaljubila v mladega maestra kot v predstavnika tistega sveta, v katerega si je želela in ki se ji je sedaj za zmerom zapiral pred očmi.

Moževa cinična opazka, ki je skušala potegniti v blato njeno ljubezen do maestra, ki jo je še zmerom gojila v srcu kakor čudovito, eksotično cvetko, je delovala nanjo kakor klofuta.

»Če bi me bil ti kdaj tako ljubil, kakor maestro, bi bilo sedaj drugače.«

Široko se je zasmel.

»To je, žal, prekleta resnica. Pobegnil bi bil, kakor je pobegnil on, in vzel mesto tebe s seboj gospodično Barico. Ni bil neumen človek.«

»Molči, ko ničesar ne veš!«

»Seveda, iz obupa je vzel gospodično Barico s seboj!«

»Ti si čisto navaden šuft!«

Kakor da bi bil to zanj iz ženinih ust posebno časten naslov, se je zadovoljno hahljal. Sebi namenjeno ost je bil dobro zaobrnil in sedaj se je čutil gospodarja situacije.

V njej je vrelo. Bila je kakor razjarjena kača. Nič je ni moglo bolj zadeti, kakor da mož na njene žaljivke ni reagiral. Iskala je, kako bi se zopet dokopala do ranljive točke.

»In če hočeš vedeti, bolje bi mi bilo z njim deset dni, kakor deset let s človekom tvoje sorte.«

Jedliček si ni hotel dati vzeti prestiža, ki si ga je bil priboril, čeprav so ženine besede ošvrknile njegov ponos, je nadaljeval v prejšnjem tonu:

»Verjamem. Ampak denar, denar vam le prav pride.«

»Mar mi je za denar!«

»Prosim, izvoli, tam so vrata. Če hočeš v življenju zares napraviti dobro delo, izgini in se nikoli več ne prikaži.«

Zasmejala se je.

»To bi ti prav rada verjela, če bi slučajno ne bila opazila, da si po sedmih letih še zmerom ljubosumen.«

Jedličku je zastala beseda v grlu. Oči so se mu zabliskale. Planil je proti ženi. Urno kakor podlasica je skočila proti vratom, smuknila skoznje in jih zaloputnila za sabo. Jedličku se je zdelo, da sliši še iz predsobe njen pritajeni smeh.

*

Predčasno in ves iz sebe je odšel v pisarno. Kako nesmiselno, kakor brez razloga je bilo njegovo razburjenje! In vendar je bil popolnoma brez moči proti njemu. Čutil je, da ni sam kriv, da je prišel tak »čas«, da mu težka atmosfera tlači možgane. Kaj storiti?

Gospodična Vera je že bila v pisarni. Ko je zagledala šefa ob tej zgodnji uri, se je prestrašila. Poznalo se mu je, da je še vedno slabe volje. Hitro je pripravila stroj in začela tipkati.

Jedliček se je zaprl v svojo sobo. Pograbil je kup načrtov, ki jih je bil zjutraj začel, in se besno vrgel na delo. Hotel je sebi in vsemu svetu dokazati, da je vendarle on edini, ki je vkljub vsemu ostal na svojem mestu. Mislil je, tuhtal, stiskal zobe; ali vse je bilo zaman. Nič se mu ni hotelo posrečiti. Zmečkal je koncept za konceptom in jih srdito pometal v koš.

Vrata v sosednji sobi so se odprla. Slišal je, kako je tajnica z nekom polglasno govorila in s svojimi izostrenimi čuti je zaslutil, da skuša prišleca odvrniti, da bi ga obiskal.

Gotovo mu pripoveduje, da sem slabo razpoložen, si je mislil in se ponovno razjezil. »Taka nesramnost!« je vzkliknil pri sebi.

Sunkoma je odprl vrata in obstal pred majhnim, debelušnim človekom z aktovko pod pazduho, ki ga je gledal skozi velike, debele očale napol zvedavo, napol ljubeznjivo, kakor bi hotel reči: Če si res slabe volje, nikar se ne jezi name; imam ti povedati nekaj veselega.

»Ti si, Stieglitz!« je vzkliknil Jedliček in kakor bi se zgodil čudež, mu je padel oblak raz obraz. »Hudič te je prav o pravem času prinesel. Pol leta te že ni bilo videti pri nas.«

Stisnil mu je roko in ga odvedel v svojo sobo. Začudena, presenečena je strmela za njima gospodična Vera.

*

»Prvi pošten človek,« je zamrmral Jedliček, ko sta sedla v globoka naslonjača, »ki mi je prišel danes pred oči.« Kakor ni vedel razloga za svoj bes, tako bi si tudi ne mogel razložiti, zakaj ga je Stieglitzov prihod tako razveselil.

Leopold Stieglitz, večna poslovna vrtavka! Bil je prvi, ki je Jedlička seznanil s trgovskimi stvarmi. Nasvetoval mu je bil, išočemu zaposlitve, naj prevzame zastopstvo firme s poljedelskimi stroji. Poskrbel mu je adresni material, uvedel ga v poslovne kroge, odprl mu svoje široko znanje. Tako se je začela Jedličkova uspešna pot navzgor.

Stieglitz sam je ostal tisto, kar je bil. Človek večnih načrtov, ki je jasno videl vse možnosti in nemožnosti, poln domišljije, fantastična glava. Ali izvedel ni prav za prav ničesar. Vedno je tičal v poslih; kjer se je kaj začinjalo, je bil gotovo zraven, ali zmerom je bil tisti, ki od podjetja ni imel ničesar. Može, ki so si ustvarili pozicijo, ki so prišli do denarja, so čutili do njega nekakšen jovijalen prezir. In tudi Jedliček sam, čeprav si je v redkih trenutkih celo priznal (kar je sicer odločno tajil), da mu je Stieglitz odprl pot do uspeha, ga je obdeloval od zgoraj dol, in če ga je oni kdaj obiskal, ga je odpravil po možnosti na kratko. Poslušal je par najnovejših anekdot in škandalov iz poslovnega in družabnega sveta, ki jih je Stieglitz stresal kar iz rokava, potem je dejal, da je preobložen z delom in ga odslovil.

Stieglitz, kot da je vse to razumel in odobral, se je prijazno smehljial; njegove oči, resnično nedoločljive barve, so se svetile izza debelih stekel kakor dvoje ljubeznivih lučk. Samo enkrat jih je videl Jedliček neoborožene z naočniki. Takrat, ko mu je bil prisolil znanec zaradi neke tvegane opazke zaušnico in mu zbil očale z obraza. Kako uboge, vodeno brezizrazne in plahe so bile te oči, krvavo podplute in skoraj brez vek! Jedliček mu je naglo pobral inštrument in komaj si ga je bil Stieglitz zopet nataknil na nos, je bil njegov pogled zopet stari, svetel in nekam zagonetno prijazen. Stieglitz brez naočnikov se je zdel Jedličku kakor polž brez hiše: neboljten in brezpomočen.

Od časa do časa je obiskal Stieglitz Jedlička in mu predložil načrt, po možnosti fantastičen, za nov posel. Jedliček ga je včasih poslušal, včasih pa mu je tudi že vnaprej odrezal besedo, češ, da za nova podjetja nima kredita. Stieglitz se je tedaj smehljial kakor šolarček, ki je bil zinil neumnost; naredil je dovtip na lasten račun in odšel. Jedliček je bil z drugimi vred prepričan, da v Stieglitzovi glavi ni vse v popolnem redu.

*

Ali danes je Jedliček popolnoma drugače občutil Stieglitza. Nekako blizu mu je bil, kakor takrat, v prvih začetkih njunega poznanstva, ko sam ni bil še nič in je zagrabil za prvo bilko, ki se mu je nudila. Takrat se mu je zdel Stieglitz kakor več čarovnik, ki suvereno obvlada vse tiste kotičke in izhode človeške družbe. Stieglitz mu je vedel preskrbeti posojilo; če sta bila slučajno brez denarja, mu je velel počakati v lokalu in čez četrto ure se je vrnil s stotakom. Posredoval je pri firmi, da je dobil zastopstvo s poljedelskimi stroji. Jedliček mu je sledil, kakor neboljivo dete svojemu očetu. Držal se ga je in visel na njem. Vse dokler ni sam spoznal, kako se »dela« denar in se postavil na lastne noge. Takrat, posebno prve čase, mu je postal Stieglitz neprijeten. Nekako nerodno mu je bilo v njegovi družbi, posebno če se je moral javno pokazati z njim. Morda vprav zato, ker se je čutil nekje v notranjosti proti njemu moralno obvezanega. Zraven ga je odbijal Stieglitzov pokroviteljski ton, ki si ga je bil obdržal tudi po Jedličkovem praktičnem uspehu.

K sreči se je Stieglitz preselil za nekaj let v drugo mesto in ko se je vrnil, je bil Jedliček v svojem že tako trdno zasidran, da ga je lahko sprejel z ono intimno — prezirljivo jovijalnostjo, ki so jo kazali drugi poslovni ljudje nasproti njemu.

Danes pa, kakor da je vse to, kar se je bilo zgodilo med njima po Jedličkovem dvigu, odpadlo. V Stieglitzovi družbi se je čutil varnega pred vsem onim, kar je bilo v zadnjih dneh navalilo nanj in česar se je le nejasno zavedal. S posebnim užitkom je poslušal njegovo pripovedovanje o družabnih in poslovnih aferah, vzela iz omare steklenico konjaka in natočil. Trčila sta, izpila, si prižgala cigareti in kmalu je okrog njiju začelo nastajati ono intimno ozračje, ki ga povzročata alkohol in dim iz cigaret. Stene so se jima s predmeti vred približale; predali, omara, okna, vse je začelo nekako pritajeno živeti. Prvič je bilo, da je Jedliček dojel fizionomijo in izraz mrtvih predmetov.

Toplo in prijetno mu je bilo pri srcu. Njegova jeza na ženo, tajnico, služkinjo, otroka je splahnela. Smejati se ji je in malce sram ga je bilo.

Nekaj dobrega bi bil hotel storiti svojemu gostu in parkrat ga je obšlo, da bi ga objel. V resnici ga je samo ljubeznivo potrpljal po kolenih.

»Ti, sijajno idejo imam zate,« je nenadoma začel Stieglitz. Ošvrknil je Jedlička s kratkim, pronicavim pogledom. Z instinktom človeka, ki je bil veliko zapostavljen, je bil dotipal Jedličkov izpremenjeni duševni nastroj. Že nekaj dni sem se ga je pollaščal čuden nemir. Glava mu je bila polna novih, fantastičnih domislic in načrtov. Letal je z njimi okrog in iskal kakor mačka z mladičem v gobcu, kje bi jih odložil. Naposled se je spomnil Jedlička. Vedel je sicer, da je za take, in specielno njegove načrte presneto malo dovzeten; ali vsaj da dobi nekoga, ki bi ga poslušal, na katerega bi mogel stresti svoje duševno breme. Sedaj pa mu je prišel Jedliček sam tako čudovito naproti.

»Samo govori.«

»Zaupno sem izvedel, da ima V...ška premogokopna družba večje število delnic naprodaj. Naletela je na nove žile premoga in potrebuje zato večji likviden kapital, da bi povečala svoj obrat. Letos računajo na posebno ostro zimo, promet bo torej izredno velik in družba name-rava najeti večje število novih delavcev. Vse to je seveda zaenkrat strogo zaupno. Pooblastilo imam od družbe, da ji najdem primerne interesente. Kakor vem, nimaš doslej nobenih delnic tega rudnika.«

»Ne, nobenih. In kakšna je tvoja ideja?«

»Če mi daš besedo, da obdržiš tudi v primeru odklonitve stvar zase, ti jo zaupam.«

Druge kratki bi se mu bil Jedliček zasmel v obraz. Danes je dejal:

»Človek božji, saj me vendar poznaš!« In mu je čvrsto stisnil roko.

»Dobro, to mi zadostuje. Vem namreč za kakih šestdeset malih delničarjev, ki bi bili pripravljeni pod ugodnimi pogoji prodati svojo zalogo. Ravnateljstvo drži svojo namero o prodaji delnic strogo v tajnosti in tako bi lahko prišel zelo po ceni do onih drugih. Kupil bi potem še tiste, ki jih ponuja družba, in naenkrat bi jih imel v rokah tolikšno število, da bi lahko odločilno posegel v notranje zadeve direktorijuma. V tem obstoja moj načrt: po štatutih imaš kot lastnik tolikšnega in tolikšnega števila delnic pravico, da zahtevaš vpogled v knjige in poslovanje družbe. Njeni dobički so ogromni in popolnoma drugačni kakor jih uradno razglasa. Dve možnosti sta: ali ti bodo iz strahu odkupili

delnice in ti diktiraš pogoje — pri tem, mimogrede naj omenim, zaslužiš lahko trideset od sto —, ali pa se celo udeležiš neoficielnega, pravega dobička družbe in postaneš član direktorijuma. Od tega bi seveda tudi name odpadli izvestni procenti; glede njih bi se že sama pozneje dogovorila. Hotel bi vedeti samo to, če v principu pristaneš na moj načrt?«

»Če tvoje premise držijo, pristanem v principu nanj. Ne vem sicer še, kako bi mogel spraviti naekrat toliko likvidnega denarja skupaj, ali to bi se že kako uredilo.«

Jedliček sicer ni vedel popolnoma natančno, ali je mislil svoje besede resno ali jih je izgovoril bolj iz želje, da bi storil Stieglitzu nekaj prijetnega. Tudi je čutil, kako se je v njem oglašil nekakšen pustolovski nagon, veselje po tveganju in drznih odločitvah. — Navsezadnje je vseeno, si je mislil. Obvezal se nisem z ničemer in prijazna beseda me nič ne stane. Potegnem se nazaj, kadar se hočem.

Stieglitz mu je pokazal pismeno pooblastilo V...ške premogokopne družbe in Jedličku je šlo kakor v sanjah skozi možgane: če bi bila družba zares odkrila nove žile rude, bi bila izdala nove delnice. Ponuja pa samo stare. Primera o podganah, ki zapuščajo ladjo, mu je prišla na misel. In potem: če je poverila Stieglitzu zadevo, pomeni, da sama ne verjame v resne interesente in da pač poskuša, če bi se morebiti vendarle ne našel kak kalin, ki bi se ujel na limanice. Prevoz V...ške rude je bil kompliciran in pred letom dni je bila družba prisiljena, skriti svoj obrat. Nakup večjega števila njenih delnic bi pomenil malone samomor.

Toda Stieglitzovo govorjenje mu je bilo tako prijetno, igračkanje s fantastičnimi načrti tako olajšujoče in nevsakdanje, da je prevpilo njegov trezni trgovski instinkt. Navsezadnje, ali mu Stieglitz ni že nekoč pomagal na noge? In, če si hoče biti zares iskren, ali ni marsikatero njegovo idejo, kateri se je spričo njega ironično posmehoval, naskrivaj vendarle s pridom uporabil?

Tooliko razsodnosti mu je še ostalo, da je Stieglitzu naročil, naj izdela pismeno celotni načrt in naj mu ga prinese zvečer na njegovo stanovanje. Sicer da pojde sam prej še na sejo industrijske zbornice, ali če ga še ne bo, naj ga z gospo Ilonko počakata. Na skrivaj se je že veselil kratkočasnega večera, Stieglitzove zgovornosti in lahke omotičnosti od alkohola.

Spremil ga je prav do vhodnih vrat v pisarniške prostore in se pri-srčno poslovil od njega. Vse se mu je zdelo nekako lahko, veselo, čudovito.

Ko se je vračal mimo gospodične Vere, se je spomnil svoje jutranje nerazumljive nejevolje. Popraskal se je za ušesom, stopil k njej in jo potrpljal po ramenu. Prav kakor je zjutraj našel zadoščenje v tem, da je bil vsem in vsemu krivičen, tako si je zdaj želel, izkazati vsakomur nekaj dobrega.

»Gospodična Vera, zvečer pojdem k seji industrijske zbornice. Morda vas homo potrebovali tam. Pridite in prejeli boste poseben honorar. Sploh imam za vas nekaj plačanih nadur. — Počakajte me ob sedmih pred zbornico.«

Stopil je v svojo sobo in se zadovoljno žvižgaje sprehajal po njej.

Ko se je pripeljal od kavarne, kjer je bil prečital nekaj časopisov in govoril z nekaterimi poslovnimi znanci, pred zbornico, se je zelo začudil gospodični Veri, ki je čakala nanj. Popolnoma je bil namreč pozabil, da jo je bil pred dobro uro sam naročil. Ko se je domislil, jo je spremil v stranski prostor ob zbornični dvorani, velel slugi, naj ji prinese čaja in časopisov, in se sam podal na sejo.

Kakor da je bila ves svet prevzela njegovi podobna živčna razpuščenost, ni bilo nikomur prav do reševanja resnih in nujnih problemov. Člani in odborniki so se zbrali v majhne skupine in živahno debatirali o vsem mogočem: o stratosfernem poletu, o revoluciji v Španiji, o japonskem dumpingu, o novih najdiščih petroleja v Mandžuriji. Potekla je skoraj ura, ko je predsednik zahteval mir. Na kratko so preresetali najnujnejša vprašanja, sestavili peticijo na ministrstvo, se dogovorili za prihodnji sestanek. Nekateri so se poslovili, drugi so še ostali v dvorani, nadaljujoč prejšnji pomenek.

*

Jedliček je bil že na poti proti domu, ko se je nenadoma domislil gospodične Vere. Hitro je zaokrenil avto in se odpeljal nazaj proti zbornici.

Gospodična Vera ga je še vedno čakala v stranskem prostoru. Odložila je bila plašč in z rahlo nervozo listala po ilustriranih časopisih. Kri ji je plala v licih, oči so se ji svetile skozi naočnike in Jedličku je prišlo tedaj prvič do zavesti, da je njegova tajnica prav za prav čedna dekle. Nikoli je še ni bil videl v večerni obleki; svetlomodra, tesno se prilagajajoča toaleta je odkrivala trdne, dekliško mladostne oblike. Naglo, bliskovito poželenje ga je obšlo. Vendar sam ni prav razumel, kaj hoče, ko ji je dejal:

»Oprostite, pustil sem vas čakati zaman. Ali izgubljeni čas vam bo uračunan. Gotovo še niste večerjali?«

Odkimala je.

»Jaz tudi ne. Če vam je prav, vas povabim s seboj na večerjo... Ne, nič opravičevanja! Zaradi mene ste zamudili in moja dolžnost je, da vas kako odškodujem.«

Pomagal ji je, prvič v življenju, obleči plašč, stopil z njo do avtomobila in jo povabil vanj. Sam je sedel za volan in pognal motor. Ustavila sta pred majhno, znano restavracijo.

*

Nepričakovana avantura, nenavadna prijaznost šefa, ki se ji je to pot pokazal od povsem druge, njej nepoznane strani, njegovo kavalirstvo, hitra, prijetna vožnja po razsvetljenih ulicah, prijetni občutek pozibavanja na mehkih blazinah, vse to je povzročilo v gospodični Veri neko prav posebno prijetno vznemirjenje. Novost situacije, da sedi v javnem lokalu s svojim šefom kot njemu ravnopravna dama, in izpremenjeni odnos do njega, ki ga je s svojim vedenjem sam izzival, sta ne samo dvignila njeno samozavest, marveč jo tudi navdala z novimi, njej doslej tujimi čustvi do njega. Njegov markantni, oglati, ostro tesani obraz ji je imponiral in zavest, da jo vidijo v družbi tega uglednega moža, je pomenila zanj neko še nepoznano draž. Kakor bi jo bilo sicer sram sami sebi priznati, se je vendarle čutila kot kakšna filmska ali teaterska

zvezda, ki je prišla večerjat s svojim oboževalcem. Skupaj sta vzela v roke jedilni list in ker se ni na jedi prav razumela, ji je on nasvetoval to in ono. In obema je bilo pri tem posebno prijetno: njemu, da je mogel biti proti njej pokroviteljski in briljirati s svojo izkušnostjo v svetskem življenju; njej, da je čutila v njem očetovsko zaščitniško roko in da mu je mogla nuditi možnost, da se je lahko takega izkazal.

Če je bila spočetka med njima še kakršna koli zadrega, jo je popolnoma razpršil prvi kozarec rdečega vina, ki sta ga izpila med večerjo. Gospodična Vera je začela ščebljati o svojih malih vsakdanjih brigah z nekakšnim komičnim zafrkovanjem same sebe, ki ga Jedliček pri njej ni poznal in ki se mu je zdelo v svoji dekliškosti posebno ljubko. Tudi njen glas sam je dobil čisto drugačen, nekako polnejši, zamolklejši zvok, kakršnega ni bil vajen slišati v pisarni. Vse to ga je posebno prijetno iritiralo in od trenutka do trenutka stopnjevalo njegovo dobro voljo. Sem ter tja se je še spomnil Stieglitza, ki ga je čakal doma, in prav posebno zabavno se mu je zdelo, da je bil vprav njega »naprtil«, kot je rekel pri sebi, svoji ženi, ki se ji je zdel kot je sama trdila najbolj nemogoč človek na svetu in zaradi katerega se mu je bila že večkrat posmehovala, češ, kakšna prijateljstva da ima.

Polagoma, pri zaporedoma vrstečih se čašah vina, je pozabil na ženo, Stieglitza in na svojo obljubo, in vse njegovo mišljenje in čuvstvovanje se je osredotočilo na živahni, zardeli obrazek gospodične Vere in na njene polne, krvavordeče ustnice. Sedaj šele je bil opazil njen fini, lepo rezani profil. »Človek je včasih zares slepec,« si je govoril ob svojem rastočem navdušenju zanj. In če je bil še kdo tedaj tako srečen, je bila to gotovo gospodična Vera, ki se ji je kazal njen šef vsak trenotek v lepši, zanimivejši in ljubeznivejši luči.

*

Po večerji jo je peljal v lokal s cigansko godbo. Našla sta intimen kotiček in oba je obvladala ista želja, da bi govorila o sebi, da bi se drug drugemu kazala od najboljše strani. Nikoli ji še ni bil govoril o svoji ženi; sedaj mu je silila beseda sama iz ust.

Gospodična Vera jo je poznala. Sem ter tja je obiskala moža v pisarni, prišla je ponj, če sta kam skupno nameravala. Nje še pogledala ni. Zato se je zdelo gospodični Veri strašno ošabna in naduta. Nekoč je dejala gospa Ilonka možu: »Nekoliko lepšo tajnico bi si bil lahko izbral.« Puščica je obsedela. S tem je bila zanj gospodična Vera kot ženska odpravljen.

Sedaj je bila ta opazka premagana, pozabljena. Če bi se bil spomnil nanjo, bi si bil kvečjemu mislil, da je bila žena izgovorila ono hudobno opazko iz ljubosumnosti. Gospodični Veri je potožil svoje zakonske težave; pripovedoval ji je zgodbo s kuštravim maestrom, predočil ji, kako je sam takrat potoval naokrog po deželi kot zastopnik firme, da prehrani rodbino, ko se je ona lahkomišlno zabavala s pritepenim muzikantom. Zvesto je seveda zamolčal, da mu tista potovanja niso bila povsem neprijetna, saj so ga čakala na ciljnih različna in prav prikupna nadomestila za pogrešano zakonsko življenje. Gospodična Vera ni samo sočustvovala z njim, marveč je bila tudi ogorčena nad njegovo ženo. Sama je živela zmerom v bornih razmerah in zato je gledala na bogastvo in njega lastnike z očmi beraškega otroka, ki strmi v ostri zimni s ceste v okna razkošne sobe, kjer pripravljajo otrokom božično drevo.

Početje gospe Ilonke se ji je zdelo nerazumljivo v svoji brezbožnosti. Neusmiljeno jo je v svojem srcu obsojala in v njenih očeh je dobil njen šef takorekoč gloriolo mučenika. »Kako drugačna bi bila jaz na njenem mestu!« si je govorila. »Kako verno bi stregla možu, ki bi mi bil voljan nuditi toliko ugodnosti in razkošja.«

Jedličkova izpovedovalna zgovornost je izzvala tudi njo. Nekajkrat jo je bil srečal z njenim fantom in ker je bil nocoj že parkrat namignil nanj, ji je samo prišlo na jezik, da je govorila o njem. Mlad, ubog študent — malce lahkomiseln, ki je zapravljajl po nepotrebnem mnogo dragocenega časa. Lahko bi bil že končal študije, ali očitno se mu ni posebno mudilo. Sedaj je bil pri vojakih. Bog ve, kdaj se bosta poročila in če se sploh bosta.

Jedliček je dejal: »Vsi študentje so enaki. Kadar doštudirajo, pustijo dekile in se poročijo z drugo.« Na tihem ga je jezilo. Tako lepo, mlado dekile, pa tako po neumnosti izgublja leta. In kaj ima od tega? Morda še sama, od svoje borne plače, fantu pomaga. In kako lepo bi ji lahko bilo, če bi se oklenila starejšega, bogatega ljubimca, recimo takega, kakršen je on: bila bi zaščitená, imela bi vsega, lepo stanovanje, toaleta in še bi mogla od plače devati na stran. Vse to je Jedličku prišlo v trenotku rahlo obžalujoče melanholije na misel.

Sočustvujoče je trčil z njo. Dvoje src je odprlo drugo pred drugim dvoje drobnih, razumevajočih ventilov.

*

Bilo je že polnoči, ko sta se odločila, da obiščeta lokal, kjer je ples. Po medsebojni melanholični, sočutje terjajoči izpovedi sta bila zopet zapadla v najbolj razposajeno dobro voljo. Drug drugemu sta razkrila svoje bolne srčne zadeve in svoji plemeniti duši. To jima je bilo dovolj, da sta se dotipala drug do drugega. Nekajkrat sta zaplesala, plesala sta najrajši tango, ki je, ah, tako adekvatno izražal njun duševni nastroj. Potem je začelo Jedličku presedati nekaj znanih obrazov in napol v šali, napol zvedavo, je predlagal gospodični Veri, da gresta v pisarno na čašico konjaka. Zasmejala se je in dejala, zakaj da bi ne šla. Jedliček ni prav razložil, ali je mislila resno ali za šalo. Posadil je gospodično Vero, ki ji je bilo vino že precej razdražilo možgane, v avto in sam sedel za volan. V trenotku sta bila pred poslopjem njegove pisarne.

Kavalirsko je skočil izza sedišča in odprl vrata avtomobila. Gospodična Vera se sprva ni zavedela, kje sta prav za prav. Potem se je, takorekoč formalno, uprla, toda njegove pomirjajoče besede so jo opogumile, da je šla, napol v razposajenem smehu, napol v groznici, z njim v njegovo pisarno.

Pusti in prazni so bili uradni prostori. Kakor bi bila stopila iz bujnosti življenja v grobnico. Ali danes je bil Jedliček mož fantazije. Kakor Napoleon se je čutil. Odmaknil je pisalno mizo popolnoma v kot, razmestil pohištvo, ugasnil vse luči razen male na okrogli mizici. Snel je z nje senčnik, ovil žarnico z rožastim papirjem, da je bila svetloba medla in prijetno prosojna. Potem je primaknil malo mizico popolnoma ob divan, natočil dva kozarca konjaka, prižgal gospodični Veri in sebi cigareto. Objel je gospodično Vero okrog ramen in jo rahlo pritisnil k sebi. Bežno, kakor za poizkus, jo je poljubil na lase, snel ji naočnike in jo tako dolgo ogledoval. Naenkrat jo je tesno privil nase, začel jo poljub-

ljati in ji govoriti sladke, davno pozabljene besede. Otipal je njene oblike, prisluhnil, kakšen je odziv, in jo polagoma zvil v znak. Branila se je, toda smeh, napol poželjiv, napol sramežljiv, ji je ohromel moči. Polagoma je zlomil njen odpor in jo, napol z nežnostjo napol s silo, osvojil.

*

Medtem ko je bil Anton Jedliček, doživljajoč tako nepričakovana pustolovstva z gospodično Vero, vsestransko pozabil na dogovorjeni sestanek, sta sedela gospa Ilonka in Leopold Stieglitz v njegovem stanovanju in čakala na njegov povratek.

Novi gost v osebi gospoda Stieglitza ni bil gospe Jedličkovi nikakor dobrodošel. Doslej je bila morda dvakrat, trikrat z njim v družbi in posledica je bila, da se je na vse mogoče načine posmehovala svojemu možu zaradi takih bratovščin. Jedliček je svojega znanca temperamentno zagovarjal, odkrival njegove vrline, na tihem pa ga proklinjal in pošiljal k vragu. Čeprav si tega ni priznaval, ga je bilo vendarle pred ženo sram. Nekoč se je v svojem zagovoru celo tako daleč spozabil, da je trdil, da se mora rodbina Jedliček za vse dobrote, ki jih ima od življenja, zahvaliti samo Stieglitzu. To je bilo za gospo Ilonko preveč: z zaničevanjem je dejala, da se zahvali za takega moža, ki mu morajo šele Stieglitzu pomagati na noge.

In sedaj ji je naprtil Jedliček tega moža na vrat! Ko ga ob devetih, desetih, še ni bilo domov, je bila prepričana, da je to akt njegove prav posebne hudobije in maščevanje za opoldanski prepir. Zato je bila s Stieglitzem hladna, redkobesedna in mu ni ponudila ničesar.

V takih okoliščinah ni bilo čakanje tudi Stieglitzu posebno prijetno. Nekaj časa ga je pustila samega, da je spravila otroka spat, in se z njima prav posebno dolgo zamudila. Ko se je vrnila, ni hotel teči pogovor prav od ust. Upala je, da bo Stieglitz, ko Jedlička ni tako dolgo domov, prostovoljno odšel. Ali človek je vedel, da je treba kovati železo, dokler je vroče, in si je nadel svoj najnedolžnejši in najnaivnejši smehljaj. Kakor da nikakor ne razume in ne uvidi njene želje. Ne, danes ne sme izpustiti Jedlička iz rok!

S svojo zgovornostjo je polagoma raztajal led; pripovedujoč največje ljubezenske in zakonske škandale iz družbe, govoreč o bližnjih ločitvah, porokah, razdrtih zarokah, je polagoma uklenil njeno pozornost in prisilil gospo k poslušanju. Kmalu je bil v ognju. Obračajoč njeno pažnjo na križe in težave njenih soljudi, je razbremenil njeno lastno dušo in sprostil njene še zmerom mučno napete živce. »Čakaj, ti si mi hotel naprtiti tega človeka, da bi me jezil,« si je rekla na tihem gospa Ilonka. »Jaz pa ti hočem dokazati, da ti je tvoja nakana temeljito spodletela.« Prinesla je steklenico vina, natočila in trčila s Stieglitzem.

»Če naju pusti čakati,« je dejala na glas, »naj vsaj vidi, ko pride, da si tudi midva umeva prijetno postlati.«

Stieglitz se je zasmeljal in fino nakazal, češ, da bi se mogle njene besede razumeti tudi dvoumno. Osvrknila ga je z zadovoljno hudim pogledom. V odgovor ji je povedal nedolžen dovtip. Prvemu je sledil drugi, drugemu tretji in tako dalje, ki so bili postopoma zmerom bolj tvegani, dokler nista v najprijetnejšem kramljanju pozabila na Jedlička in na dogovorjeni sestanek.

Ko se je bližala ura enajst, je začelo Stieglitzu skrbeti, kaj je z Jedličkom. Ali gospa Ilonka ga je potolažila, češ, če ga do sedaj ni bilo, ga tudi ni pričakovati tako kmalu, ker se je bil gotovo peljal s kakim poslovnim prijateljem. Namignila mu je tudi, da vidi v takem početju posebno Jedličkovo hudobijo, ki da ju nalašč pusti čakati. In napol iz maščevalnosti, napol iz želje, da se enkrat dodobra razgovori o svojih stvarih, je velela Stieglitzu, naj ostane. Pripovedovala mu je o opoldanskem sporu s svojim možem, namignila, da mu je bil povod ljubosumnost in skušala s tem čim bolj dvigniti svojo žensko vrednost. Potem mu je zaupala svojo zgodbo z maestrom, svojo zakonsko zvestobo in svoje duševne muke ob tej priliki. Da je maestro pobegnil z gospodično Barico njej na kljub, a kar je še posebej dokaz, da je bil dekle tako nesramno zapustil. In potem še vse tiste lepe stvari, ki si jih ženske tekom let spredejo na račun resničnih dejstev iz svoje fantazije in iz svojih želj.

Stieglitz je bil toliko galanten, da se tudi v srcu ni upal smehljati. Pozorno, občudujoče jo je gledal skozi svoje debele očale in ji vse sveto verjel. Njegove oči so se prijazno intenzivno svetile in gospa Ilonka je naenkrat začutila, da je Stieglitz prav za prav prijeten človek.

Stieglitz ni bil bedak. Na obtožbe gospe Ilonke je začel temperamentno zagovarjati njenega moža, hvaliti njegove poslovne sposobnosti, njegovo vztrajnost in marljivost. Njegova obramba je bila gospe Ilonki všeč. Da bi se mu oddolžila, je povedala, kaj ji je bil nekoč Jedliček zaupal: da se ima prav za prav za vse svoje sedanje blagostanje zahvaliti samo njemu. Stieglitz, ki v svojem življenju ni bil za svoje ideje nikoli deležen priznanja, je bil naravnost ganjen. Morda je prvič začutil, da ga je nekdo, sicer bogve iz kakšnih razlogov, pravično ocenil. Njegova samozavest je rasla. Alkohol je začel delovati, napihnil se je kakor meh in si nadel pozo nespoznanega veleuma. S strokovnjaško stvarnostjo je razložil gospe Ilonki, kako je bil vpeljal njenega moža v njegov sedanji posel in primerno podčrtal svoje zasluge. V svojih lastnih očeh je začel dobivati zmerom imenitnejši obraz, pripovedoval je, kako je dal idejo za tovarno mesnih konzerv, izdelal načrt za zadrugo za mlečne izdelke, takorekoč sam ustanovil tovarno za predelovanje predmetov iz kavčuka itd.

Vprašanje gospe Ilonke, kako da ni od vsega tega sam imel nobenih pravih koristi, ga je prvi trenutek osupnilo. Sam še pomislil ni bil na to. Vendar se je hitro znašel.

»Nekateri ljudje so izredno ubogi na domislicah in idejah, drugi jih imajo preveč. Tu, gospa, se zgodi nekaj paradoksnega. Uboštvo se rado pretvori v bogastvo in bogastvo v uboštvo.«

Ker je videl, da ga ni razumela, ji je začel podrobno pojasnjevati, spretno potvarjajoč slabost v čednost in s fino perfidnostjo potiskajoč Jedlička na drugo in sebe na prvo mesto. Dejal je, da če duhovit človek vrže nekemu, ki je sam brez fantazije, dobro misel, se je ta krčevito oklene, in ker ga ne motijo nobeni postranski načrti, jo tudi praktično lahko izvede. Človek pa, ki je bogat na duhu — pri tem je seveda rahlo nakazal nase — je podoben sejavcu, ki trosi svoje seme vsenaokrog. In v zadoščenju mu je, če vidi, da je padlo na rodovitna tla, ne glede na to, če bo plod drugi požel.

Samemu sebi je verjel. Pozabil je, kako je neprestano sanjal o dobičkanosnem podjetju, pozabil, kako mu hitro zmanjka volje in energije, če

je treba vztrajati pri izvršitvi kakega načrta, pozabil, koliko prijetnejše mu je, če se v fantaziji, sedeč v kavarni pri črni kavi in cigareti, vdaja velikopoteznim podvigom. Sedaj se je čutil kakor Napoleon, ki naskakuje parlament, z vso velikansko bodočnostjo pred seboj.

Gospa Ilonka bi ne bila verjela lastnim očem in ušesom, da je ni bil alkohol že zazibal v tisto rahlo otopelost, v kateri se človek nikomur in ničemur več ne čudi. Stieglitzu je ta trenutek občutila kot fatalno bitje, videla v njem genija, nespoznanu bodočo veličino. Kako klavern, kako vsakdanji in dolgočasen se ji je ta trenutek zazdel Jedliček. Kdaj je bila slišala iz njegovih ust take besede? V svoji zabitosti je bil pograbil za eno izmed neštetihi Stieglitzovih zamisli in sedaj je vdano zvečil na njej in vlekel iz nje procente. Dà, maestro je bil lep in je umel govoriti. Toda on je poznal samo eno pesem: pesem o ljubezni. V drugih pogledih je bil prav tako banalen, kakor njen mož. Toda Stieglitz je bil ženij!

Naenkrat jo je obšlo sočutje do tega človeka. Kako z viška doli občuje njen mož z njim, in vendar je proti njemu siromak, ki živi od milosti njegovega duha. Ker se je sama čutila zelo lepo, je grdota drugega ni motila. In Stieglitz je bil nedvomno grd. Če bi mu izkazala naklonjenost, bi mu bila samo pravična. In vendar, v zadoščenju bi ji bilo, da bi s tem ponižala tudi svojega moža, ki se je po krivici čutil vzvišenega nad njim.

Stieglitz je z izkušnostjo nešteto krat razočaranega, zapostavljenega in poniževanega sledil njenim čuvstvenim permutacijam. Vedel je, da se prèd njo ne sme postaviti v vlogo nepremagljivega Don Juana, marveč ji mora kot nespoznanu veleum dati vse prednosti njenega odkritja. Pripovedoval ji je o svojih globokih razočaranjih pri ženskah, ki ga niso niti razumele, niti spoznale, ki so predpostavljale njemu največje bedake in lopove. Njegova fantazija je delovala perfektno, zdavnaj sta se že bila presedla na zofa, prijel jo je za roko in ona mu je z drugo božala njegovo. Pozabila sta na Jedlička in da se utegne vsak čas vrniti. V trenutku smotrene razneženosti se je Stieglitz sklonil, ji začel vroče poljubljati roke, naenkrat stisnil glavo v njeno naročje in se razjokal, medtem ko je z vajeno kretnjo neopazno spravil očala na varno. Njene roke so ga božale po laseh, njeno telo je čutilo tik ob sebi tujega moškega, ki se ji je bil nocoj prvič približal, njeno srce je bilo mehko, voljno. Naslonila se je nazaj, zatisnila oči in se prepustila sladkim občutkom. Njegove roke so z drhtečo kretnjo otipale njene boke, se vzpele navzgor, glava je šla za njimi tik ob njenem telesu. Poljubil jo je na vrat, v nedrija, skrivajoč obraz pred njenim pogledom. Postal je drznejši, njen odpor je bil majhen, in malo preje, preden se je v Jedličkovi pisarni dogodil podoben prizor, sta gospa Ilonka in Stieglitz podlegla rafinirani strasti.

*

Jedliček je spremil gospodično Vero do njenega stanovanja, se v neprijetni zadregi in z zadnjim naporom svojega kavalirstva poslovil od nje in se vrnil trezen, mračen in neprespan pozno v jutru domov. Kakor si je na svetu želel samo enega, pogrezniti se v spanec, si je moral vendarle spotoma sestaviti verjeten izgovor za gospo Ilonko. In ko je stopil v njeno spalnico, ga je obšel tak strah, da mu je postalo slabo.

Gospa Ilonka se je prebudila iz sna. Ko je zagledala moža, ki se je vrnil v svitu nastajajočega jutra, je glasno zajokala. Naglo se je bila namreč zavedla, da ima tisti prednost, ki prvi napade. In napol poslušajoč nje-

govo pripovedovanje, kako je bil pozabil na godovanje nekega poslovnega znanca, kako so ga po seji zavlekli proti njegovi volji na njegov dom in kako so ga bili tam zadržali do te pozne ure, ga je obkladala z očitki glede njegove brezobirnosti do nje in da ji poleg vsega naprti na vrat takšnega neotesanca, kakršen je Stieglitz. Jedliček se je zaklinjal, da ni sam kriv, da je ni hotel za nalašč pustiti same s Stieglitzem, obljubil je, da jo bo za ta pokvarjeni večer nagradil, da ji bo kupil novo toaleta in nov zimski plašč. Videl je, kako se je polagoma pomirjala, podčrtaval znova svoje obljube in ko je dopustila, da jo je poljubil, je bil svojega uspeha gotov. Utegnil ji je želeti samo še lahko noč in potem je kakor ubit zaspal. Z zvitim smehljajem, z rahlo primesjo poroga, ga je gospa Ilonka še nekaj časa opazovala, nato je utrnila luč in se tudi sama pogreznila v sén.

*

Ko se je prihodnje jutro vrnil Jedliček iz kopalnice in popil, da prežene še zadnje ostanke prekrokane noči, črno kavo, nikakor ni mogel razumeti petero stvari.

Prvič, da je mogel vzeti resno, in čeprav samo za trenotek, kakršen koli Stieglitzev predlog.

Drugič, da je povabil tega človeka zaradi njegovega načrta k sebi na dom.

Tretjič, da je prekršil dogovor in to zaradi svoje tajnice, tega suhljatega, s pegami posutega dekleta, ki je kot ženske še nikoli ni bil opazil. Poleg vsega je čutil še poseben odpor do žen z očali.

Četrtyč, da se je bil s svojo tajnico pokazal v poznih urah v nočnih lokalih, on, oženjen človek, pri čemer ga je videlo nekaj znancev. To bi utegnilo imeti zanj lahko prokleta neprijetne posledice.

In petič, da se je spustil on, šef, s svojo uslužbenko v intimen odnos, kar je smatral v danih okoliščinah za dvakrat usodno.

Za vse te »neumnosti«, kakor jih je danes imenoval, ni videl nobenega pravega razloga. Niti ni bil pijan, niti kdaj koli nagnjen k pustolovstvu. Njegova solidnost je bila v poslovnih krogih vprav notorična in veljal je za silno preudarnega moža. Drugače si teh nesmiselnosti ni mogel razlagati, kakor s svojimi »živci«, ki so bili zadnje dni pod vplivom močne depresije.

Nič manj se tisto jutro ni čudila gospa Ilonka. Nikakor in nikakor ji ni hotelo v glavo, da se je bila predala človeku Stieglitzevega kova. Njegov patos se ji je zdel danes, v svitu dneva, smešen, Stieglitz sam neresen, nemogoč, odvraten. Za trenotek je bila ujela sinoči njegove neoborožene oči, a takrat prezrla vtis, ki so ga bile naredile nanjo; ali danes se jih je živo spominjala: blede, neizrazite, krmežljave, rdeče obrobljene in brez vek. Streslo jo je. Morda pa si je samo domišljala, da je bila njegova? Če se ni bila predala maestru, krasnemu, živemu človeku, čigar sama navzočnost jo je vzvalovila, čigar najmanjši dotik je elektriziral njene čute, kako bi se bila vendar mogla prepustiti spaki, kakršna je bil Stieglitz? Torej vendarle ni bilo res, kar si je domišljala? Prav za prav je jasno, da se mu ni bila mogla predati. Res je, malce jo je skušal objeti, toda kmalu je moral uvideti, s kom ima opravka. Če se ni bila dala maestru, se tudi njemu ni bila mogla dati. Kaj je bolj očitnega, kakor to? In edina skrb, ki je še morila gospo Ilonko, je bila,

da bi si mogel Stieglitz kaj domišljati in da bi ne hotel priti do istega sklepa, do kakršnega je prišla sama.

In kakor je Jedliček tisto jutro zaman iskal razloga svojim dejanjem prejšnjega dne in kakor je gospa Ilonka pravkar ugotovila, da se tisto, kar se je bilo sinoči zgodilo, prav za prav ni bilo zgodilo, tako je tudi gospodična Vera, ko se je prebudila iz težkega mučnega sna, preživljala trenotke, ki so bili med najtežjimi v njenem življenju. Kako je bila mogla pasti tako daleč? Kako se je bila mogla izneveriti svojemu fantu, ki je živel daleč od nje trdo vojaško življenje, ki jo je ljubil in ki ga je tudi sama ljubila? In še usodnejše: Kako se je bila mogla spustiti v intimnosti s svojim šefom in s tem riskirati službo in dobri glas? Kako bo mogla pogledati to jutro Jedličku v oči? Kako pozneje svojemu fantu? Vrtelo in mešalo se ji je v glavi od samih vprašanj. Njeno početje večerajšnjega dne se ji je zdelo tako tuje in tako nerazumljivo, kakor bi ga bilo storilo neko povsem drugo bitje. Ali ima s takim dejanjem na vesti sploh še pravico do obstanka? Ali ni njeno življenje v kali zavoženo? Okrutna bolečina ji je zarezala v srce. Ni mogla jokati. V trenotku najhujšega obupa je treščila z glavo v zid. Ko se je nekoliko pomirila, je sklenila, da se konča. Prav za prav življenje ni vredno, da ga živiš. In slovo ne more biti posebno hudo.

Vendar se je naglo napravila in čeprav ji je bil Jedliček izrečno dovolil, da izostane zjutraj iz urada, je prišla pravočasno v pisarno.

*

Samo eden je bil, ki je vzel vse, kar se je bilo zgodilo, z veliko samo-umevnostjo: Stieglitz. Ko je bil v slovo galantno poljubil gospe Ilonki roko, je zavil v prvi lokal, si naročil ocvrtih jajc in ocvrte gnjati, pridno jedel in pil in bil s seboj nenavadno zadovoljen. Rahla, prijetna otožnost se ga je lotila, ko se je spominjal pravkar minulih sladkih trenotkov, v duhu jih je še enkrat, sedaj veliko natančneje, obnavljal in z minucioznostjo rojenega analitika razčlenjal fazo za fazo. Natančno se je zavedal, da se ima za nocojšnje nenavadne uspehe zahvaliti »slučaju«, toda »slučaj« je bil zanj činitelj, na katerega se je bil vse svoje življenje dosledno zanašal. V atmosferi je bilo nekaj, kar je obetalo »nenavadne stvari«, in kakor je ta občutek za solidnega meščana vznemirljiv in živce razkrajajoč, tako je bil Stieglitzu in ljudem njegovega kova njihov pravi element. Z instinktom človeka, ki ne more pri izpremembah ničesar izgubiti, marveč samo pridobiti, se je veselil vsega, kar je obetalo »nove stvari«. V kaosu se je razživel in kaos mu je dajal polet. Z vročično radostjo je zasledoval mednarodne zapletljaje, si na tihem želel katastrofalnih političnih podvigov, ljubil škandale, finančne in družabne afere in se prijetno znašel v vsem, kjer so trčile človeške strasti druga ob drugo. Ni bil junak. Nasprotno. Dobro se je zavedal, da je v primeri z mnogimi moškimi plah in celo strahopeten. Vendar je ljubil nevarnost. In v največje zadoščenje mu je bilo, če je mogel sam zmešati štreno.

Pojedel je in popil in zapustil lokal. Teleso se je čutil svežega in čilega in zavest, da je staremu prijatelju, ki pa je imel zanj samo še pokroviteljski posmeh, zapeljal ženo, ga je navdala z melanholičnim zadoščenjem. S sladkim smehljajem je mrmral predse poulični šlager:

»Madame, jaz ljubim vas iz daljave...«

*

Prihodnje jutro, precej pozno že, ga je vrgel telefonski zvonec v pred-sobi iz njegovega spanja pravičnega. Z nekim neopredeljivim instinktom je vedel, da kličejo njega. Kmalu mu je gospodinja potrdila njegovo slutnjo.

Z rahlim strahom je prijel slušalko. Res, klical ga je Jedliček. Toda kmalu je bil pomirjen. Opravičeval se mu je, ker ga sinoči ni bilo, obenem ga pa odločno opomnil, da z njunim poslom ni nič. Stieglitz, ki je bil svoj načrt že zdavnaj prespal, se je veselo smejal v telefon in sam razglasil svojo domislico za neumnost. Malce mu je bilo seveda hudo za možnostjo, ki je zopet enkrat splavala po vodi, toda razočaranj je bil že tako vajen, da niso v njem zapuščala skoraj nobenih brazd več. In topot je imel še moralno zadoščenje, da je Jedličku brez njegove vednosti temeljito zagodel.

Ko je zaprl telefon, se je skrbno obril in napravil in odšel kovat nove načrte v kavarno.

*

Ko se je bil Jedliček s precejšnjo zakasnitvijo prikazal tisto jutro v uradu, je bila gospodična Vera s polno pridnostjo pri delu. Vkljub slabo prespani noči, vkljub moralnemu mačku in vkljub nevarnim dogodkom sinočnjega večera ji je šel posel neverjetno lahko od rok. Neko posebno skoraj nepoznano veselje je dobila do njega.

Jedliček je zagodrnjal pozdrav in ne da bi jo prav pogledal, je stopil v svojo pisarno. Odložil je plašč in klobuk, opravil po telefonu zadevo s Stieglitzem in se vrgel v svoje akte. In, čudno! Vse tisto, česar včeraj ni bil zmož, je opravil danes igranje. Napisal je koncepte za pisma, oglas za časopis, sestavil cel kup ponudb. Mirno, kot da bi se med njima ne bilo nič zgodilo, je poklical gospodično Vero in ji začel narekovati v stroj. Počasi je prešla njegova mirnost tudi nanjo in ko sta zvečer zapuščala urad, je bilo med njima vse v najlepšem redu. Za prihodnji mesec ji je sklenil povišati plačo in s tem definitivno urediti stvar s svojo vestjo. K sreči je bilo tudi sicer tako radovedna in nezaupljiva gospa Ilonka to pot čudovito prizanesljiva, in čeprav se mu je zaradi Stieglitza še vedno posmehovala in mu sama nasvetovala, naj prekine vsak posel z njim, mu je, videti je, njegov izostanek vendarle odpustila. Posebno, ko se je izkazal mož beseda in izpolnil svoje obljube, ki ji jih je bil dal tisto noč.

Živčna napetost se je bila po tistem večeru čudovito unesla, težki pritisk na možgane je odnehal in življenje v mestu je zavzelo svoj normalni krogotok. Samo od zunaj, iz velikega sveta, so prihajale na ušesa meščanov vesti o čudnih, usodnih dogodkih...

*

Profesor McHoward, ali kako mu je bilo ime, je mogel biti s svojo krivuljo popolnoma zadovoljen. V zadnjih dneh, vpraj za časa pričakovane pregrupacije solčnih peg, so se zemeljske in človeške katastrofe vprav nagromadile. V južni Ameriki nova napoved vojne, v Španiji revolucija, nekje zlom diktature, drugod njen nastanek, sedem ostavk vlad, velike povodnji in poplave na Kitajskem, na Japonskem potres in na tisoče mrtvih, v Ameriki propad kopice denarnih zavodov, smrt treh velikih državnikov, nešteto pobojev, umorov, zakonskih tragedij, posilstev, nekje strašen atentat.

In naposled: njegova abstraktna domislica, s številkami tipati za kretanjem usode? Ali ni tudi on sam podlegel vplivu zaenkrat še neznanih, vendar preračunljivih astralnih sil? Kaj niso on in vsi ostali ljudje, vsa živa bitja, podobni strojem, sicer vnaprej postavljenim in po določenem sistemu zgrajenim, ki pa jih poganjajo tuje, nevidne sile, ki so prav tako realne, kakor nam že znana gibala? In te sile poganjajo zopet druge in te zopet nove in vse je v neprestanem krogotoku. Spoznamo prve in predpostavljamo druge. Spoznamo druge in predpostavljamo tretje. Toda kaj je zadnje gibalo, ki poganja ves ta mehanizem, ki drži zvezde v njihovem kretanju, ki povzroča pregrupacije na astralnih telesih, ki drži na vajetih usodo vesoljstva? Ne poznamo ga. Ignoramus. Ujeti v kolesje vesoljnega dogajanja smo samo tega delček in brezupen je naš napor, da bi se iztrgali iz njega in vrgli sproščen pogled nanje.

Profesor McHoward je shranil svoje zapiske v mapo in jih položil ad acta. Seveda ni vedel, da so šla njegova opazovanja po zaslugi njegovih dveh asistentov svojo kričečo pot v javnost. Vendar mu povemo, da je lahko popolnoma pomirjen: Mali svet nadaljuje svoj začrtani krogotok neizpremenjeno dalje in nič človeškega ni, kar bi moglo resnično zaustaviti njegovo gibanje.

MAKSIM GORKIJ

MILENA MOHORIČEVA

Njegovo življenje je pravljica. S svojo brezprimerno vztrajnostjo in energijo, z brezpogojno lastno disciplino se je povzpел od ubovega vajenčka do prvega pisatelja sodobne Rusije. Njegova pot je vsa valovita, dviga se in pada, dokler ne doseže mirne ravnine dopolnitve. — Njegova natura ni enotna, harmonična. Že pogled v rodovnik Pješkovov in Kaširinov nas opozori na dvoje ekstremov. Dvoje značilnih osebnosti nahajamo: V očetovi liniji imamo starega očeta pisateljevega, častnika, ki ima vse znake asteničnega značaja; zagriženost, častihlepnost. V materini liniji nahajamo babico, najlepšo in najsvetlejšo postavo iz Gorkega mladosti, ki je s svojo ganljivo dobroto, s presenetljivo odpornostjo nasproti trdotam in neprilikam življenjam, z odločnostjo in neustrašenostjo, s svojo ljubeznivostjo negovala že v rani mladosti visoke človeške lastnosti njegovega srca in značaja. Njena čista in sočna, pristna ljudska govornica je bila prva jezikovna akademija bodočemu pisatelju, ustvarila je v njem smisel za lepoto primere in izraza, tenkoslušnost za vse neskladnosti.

Babičina pripovedna umetnost, naradni talent, ki je nedvomno prešel po rodu na Gorkega, je bila prva visoka šola, v kateri se je izoblikoval njegov prirodni talent. Ves zamaknjen je prisluškoval babičinim zgodbam, najsi so že bile pravljice, legende ali pripovedke. Njegov prvi uspeh v šoli ob škofovem obisku je bil pripravljen v babičini šoli. Značilno je nadalje, koliko odločilnejši je bil babičin pomen v primeri z materjo. Ta notranja sorodnost in nadarjenost, ki je preskočila eno generacijo, je morda nekaka zakonitost.

Njegov prednik, častnik, kaže v svojem notranjem izmaličenju vse znake asteničnega tipa, zagriženost, hladnost, napram okolici, ki se je

stopnjevala v besno, sovražno razmerje, do sadizma. Babica pa je prav nasprotni element, odločno piknijski, »naiven«, solnčen, ljubezniv, vseodpuščajoč in vserezumevajoč. Po tajnih zakonih narode sta se ta dva elementa sešla. Bila sta dediščina in »usoda« malega Alekseja Maksimoviča Pješкова, ki ju je prinesel s seboj na svet leta 1868. Očitujeta se v njegovi ljubezni do življenja, do človeka in do knjige; po drugi strani pa v žilavosti, trdovratnosti, vztrajnosti, zagrizenosti do dela, ideološki jasnosti. Prav tako se kaže ta dediščina tudi v samotnosti, ki je gnala mladostnika v samomor, ki pa je povzročila po drugi strani, da je vztrajal v boju in ga poraz ni vrgel ob tla. Črpal je v njem silo in moč, da je napisal »Mater«. To nasprotje ustvarja končno tragičen prizvok v njegovi notranjosti in je edini vir takih formulacij Gorkega, kakršna je ona o pomenu znanosti, ki »daje polet našemu mišljenju, ga dviga do meja svetovnih skrivnosti, do razrešitve uganke tragičnosti našega življenja.«

Razvoj pisatelja in človeka Gorkega je povest prevladovanja teh dveh elementov v njegovem življenju. V babičinem znamenju je bil Gorkij umetnik, v znamenju častnika Pješкова pa je bil Gorkij vojak na straži.

Človeka oblikuje ves krog življenjskih in umetniških interesov, vsa okolica zunanega in duhovnega sveta. Oblikuje ga vzgoja, odnosi do pismenosti predhodnikov in sodobnikov, do kritike in publike. Prirodni talent zadošča pač za primitivne namene, pisateljski poklic pa zahteva kritično šolanost, teoretično in tehnično izobrazbo. Pot Maksima Gorkega od onih dni, ko je delal verze po svoje, namesto da bi se jih učil na pamet, kakor je hotela mati, pa do tedaj, ko je sprejela njegove spise velika literatura, reprezentativne literarne revije, Ruskoje bogastvo in druge, je bila dolga, težka in naporna. Značilna za oblikovanje pisateljevo je otrokova fanatična žeja po knjigi. Prvi korak v pisateljevo delavnico je bil zvezek zapiskov in izpiskov, ki ga je prinesel z ladje domov. Nadalje je bila prva vaja uprizarjanje raznih »predstav« v delavnici in pa njegovi prvi literarni poizkusi po Puškinu in drugih. Tako se je tudi pri njem izkazal izrek starega Plinija: *Imitatione optimorum similia inveniendi facultas paratur.* — *Imitatione optimorum* ogromnega prečitaneja gradiva se je izživljala bolj ali manj težnja Gorkega po pisateljevanju vse dotlej, ko je izšel v Kavkazu njegov »Makar Čudra« in ko je izročil Pesem o hrastu svojemu pravemu literarnemu mentorju — za Smurijem in Laninom — Kolorenku. Odslej se je vedno jasneje odpirala pred njim pot pisatelja, vedno bolj se je bližal svojemu izhodišču in vedno odločneje je stopala predenj misel o nalogah in ciljih pisateljskega dela in poklica. V trdi šoli življenja, na teh »univerzah«, ki jih je popotnik v jutro prehodil, se je naučil Gorkij, človek, pisatelj in bojevnik, marsičesa bistvenega: prenašanja in premagovanja skoro nečloveških naporov, boja z bedo s težkim delom svojih rok; dobil je na tej poti na licu mesta vpogled v življenje človeške družbe in v vsakdanjem stiku z njimi se je naučil pravičnega in pravilnega ocenjevanja ljudi. Ta doživetij polna pot mu je postala neizčrpna zakladnica za delo. Iz vsega tega pa se je rodila želja po pravičnejši ureditvi sveta in zavest dolžnosti sodelovanja pri tem delu.

Njegovo delo nam bo odkrilo, kako so porazdeljeni v njem poudarki, kje nam je iskati njegovih »usod«. Motivi v njegovih delih nam razkri-vajo in kažejo Gorkega osrednje zanimanje, njegovo povezanost z zemljo in ljudstvom, iz katerega je izšel, ki ju je spoznal do dna. Postal

je besednik te zemlje in vse njegove usode so se križale in stekale v tem žarišču njegovega življenja. Njegovo delo, ki stoji v najzrelejših plodovih v znamenju čistega naturalizma, izkazuje v celoti vendarle ves obod stilističnega hotenja in izraznih možnosti. Njegov izraz je prehajal od težkega, grmečega patosa, od ekspresije v preprosto, enostavno in jasno besedo, od simbola k realnim podobam in k človeku, kakor resnično živi na tej zemlji.

Literarna družba, ki ji je pripadal Gorkij, je pomembno oblikovala njegov talent. »Spomini na sodobnike«, v katerih je napisal fine, plastične, ostre karakteristike sodobnih ustvarjalcev ruske kulture, so obenem nazorna slika ustvarjajočega dela te literarne družbe, slika elementov njenega naziranja, umetniškega okusa in nehanja. Ena družina so bili vsi, ki so ustvarjali v tej dobi, vsem je bilo na srcu eno stremljenje, pisan svet njihovih misli se je shajal v enem hotenju: ponesti kulturo zares med ljudstvo, ustvariti za to vse pogoje, sodelovati tako ali drugače pri tem oblikovanju zemlje in človeka. »Spomini na sodobnike« so pomemben kulturno zgodovinski dokument, prav tako pa so tudi verna slika svojega očeta. Najčisteje se je v njih razodela osebnost Gorkega. Tu nam je opisal ljudi, ki jih je sam dobro poznal. Odnos, ki ga ima človek do koga drugega, je končno vedno značilen predvsem za njega samega. Širokopoteznost se očituje v teh »Spominih«, njegova presenetljiva pravičnost. Fin psiholog se razodeva v njih. Vedel je za geste, slutil je za besedami skrito resnico. Težka je morda izbira, kateremu izmed teh esejev gre prednost. Zaradi pomembnosti oseb je naravno, da bosta zanimala predvsem dva: o Tolstem in o Leninu.

Velikanski pomen Maksima Gorkega za današnjo Rusijo označuje tradicija. Uhogi vajenec bi ne bil nikdar postal pisatelj svetovnega slovesa, da ni šel skozi šolo ruske klasične književnosti. Kako globoko spuštuje pridobitve osebne in splošne kulture, razodeva njegov najlepši esej: o Tolstem.

Enoten kulturni akcent, ki je značilen za književnost samo, je obvladoval vso dobo, vsa področja javnega življenja. Vzporedno z ustvarjajočim delom literarne družbe gre sprejemajoči del, občinstvo, ki ga je Gorkij upodobil v »Doživljajih in srečanjih« in drugih delih, vzporedno s kulturnim akcentom gre zgodovina umetniškega okusa. Občinstva ne gre omalovaževati, posredno ali neposredno, kakorkoli že, je njegov vpliv na pisatelja velik, najsi se mu podreja ali se mu upira, ga biča, kritizira, razkrinkava. Slejkoprej je ta odnos važen, posega v pisateljevo osebno življenje zelo občutno. Ker je občinstvo obenem pisateljev delodajalec, je to razmerje često kaj delikatno in pero marsikaterega pisatelja je omahnilo, marsikak značaj se je polomil na tej osti.

Miselno ozračje občinstva, ki je bilo Gorkemu blizu, označuje Koro-lenkov stavek: »Inteligenca je kvas za vsako vretje med ljudstvom in temeljni kamen in fundament sleherne nove zgradbe. Sokrat, Giordano Bruno, Galilei, Robespierre, naši dekabristi, Perovskaja in Željabov, vsi, ki stradajo sedaj kot pregnanci, in vsi, ki danes, sedaj, to noč, sede za knjigami in se pripravljajo na boj za pravico — in predvesm za ječo, ti vsi predstavljajo živo silo življenja, njega najostrejše in najučinkovitejše orožje.« — Ostrost, kritičnost, miselno prodirnost tedanjih ljudi kaže izrek Vasiljeva: »Svoboda mišljenja je edina, najdragocenejša svoboda, ki jo more doseči človek. Le oni jo ima, ki ne sprejme ničesar

na vero, ki v se preizkuša, le oni, ki je res doumel kontinuiteto razvoja življenja, njega neprestano gibanje, nikdar prejenjajoče menjavanje pojavov resničnosti.»

Delo Gorkega je silno obširno, vse njegovo delo je človeku, ki živi izven njegove domovine, precej nedostopno. Izčrpna obdelava njegovega dela bi morala obsegati njegovo žurnalistično delovanje, polemiko, ideološke članke in še mnogo drugega. Leposlovno delo pa se samo po sebi deli nekako na tri dele. Rusko-japonska vojna, prva revolucija sta prvi mejnik, drugi pa je približno svetovna vojna. Od leta 1892., ko je v »Kavkazu« izšel »Makar Čudra«, od njegove svetovno znane novelistike, od romanov »Foma Gordjejeva«, »Treh ljudi«, pa do njegovih dram (1901 do 1905, »Na dnu«, »Poletni gostje«, »Otroci solnca«, »Malomeščani«) je bil Gorkij pisatelj, čigar sočna in barvita beseda je originalno, plastično, živo, zdaj lirično in zamišljeno govorila o žrtvah družabnega reda. Bolj ko so se zaostriale razmere, tem bolj je bila tvornost Gorkega pod dojmom tega boja. Vse njegovo delo te dobe od »Devetega januarja«, »Matere«, »Spovedi«, »Vohuna«, »Poletja«, cele vrste novel do »Pravljic resničnosti« je v tem znamenju.

V naslednjem obdobju svojega življenja je Gorkij premeril svoje življenje in je napravil obračun. Pisal je svoje spomine, o katerih je zapisal celo Brückner, ki sicer nima kaj prida simpatij za Gorkega: »To je najzanimivejše in najpoučnejše od vsega, kar je kdaj napisal; občuduješ ostrost spomina, natančnost in svežost slik iz mladosti, čudovite opise gozdov in vodâ, vse prirodne krasote in v nasprotju z njo brezoblično, zverinsko, ogabno človeštvo; zgrozi se človek nad surovostjo, v kateri je doraščal otrok, ki so ga suvali sorodniki in tuji... S čudovito in čudno vsebino se sklada jezik, nasproti kateremu se zdi jezik Turgenjeva ali Tolstega plehek in bled, le da ni dosegljiv nobenemu prevajalcu.« V teh spominih (1913—1923: »Moje detinstvo«, »Med tujimi ljudmi«, I., II., »Moje univerze«) z »Artamonovimi«, s »Klimom Samginom« je Gorkij dosegel mojstrsko dobo svojega ustvarjanja. Kakor je nekoč z novelami doživel prvi umetniški višek, ki mu je prinesel svetovno slavo, je sedaj s svojimi velikimi teksti dosegel drugi vrhunec svojega umetniškega dela. Njegova mojstrska roka obvladuje sleherno besedo, vsak gib, vsak stavek je izklesan, vsaka misel dognana, vsa zgradba izdelana do podrobnosti. Vse je pisano z redko nobleso, ki jo lahko ustvari le distanca do življenja in sebe, kakor jo je dosegel Gorkij po svojem polnem življenju. Starost Gorkega se ne kaže v kakem pojemanju njegovih sil, marveč je stopnja naprej k večji jasnosti, mirnosti in prodornosti.

Bogata zakladnica dožitvetij in srečanj iz njegovega popotnega življenja je Gorkemu nudila motive in snovi za delo. »Malva«, »Konovalov«, »Čelkaš«, »Iz dolgočasje«, »Varenka«, »Olesova«, »Šestindvajset in ena«, »Bivši ljudje«, »Kan in njegov sin«, »Sprevod« (Vij), »Zakonca Orlov«, »Nerazdružljiva« so novele Gorkega, ki bi ne smele manjkati v nobeni zbirki in ki jih prah nobenega časa ne bo prekril. Njihovi motivi so: neugnana, divja priroda človeka, ki ji nudi okvir soroden element priroda, morje. »Konovalov« je žrtev družbene ureditve. Umazanost, nizkotnost, strahopetnost pohlepa kmetijskega človeka je snov »Čelkaša«. Žrtev družbenega reda kaže novela »Iz dolgočasje«. Zamotane erotične komplekse obravnava »Varenka Olesova«. Erotika mladostnikova je snov noveli »Šestindvajset in ena«. »Bivši ljudje« so žrtve socialnega reda.

»Kan in njegov sin« je zopet erotičen motiv. »Vij« kaže žrtev pred-sodkov. »Zakonca Orlova« kaže odnos med možem in ženo, ki se gibljeta nad prepadam demoničnosti človeškega značaja in v razkrajajoči okolici bede, temačnosti, vsakdanjosti. Njegov element je novela.

Gorkij je mojster karakteristike, to je njegova skrivnost med pisatelji. Nekaj potez, nekaj krepkih akcij in njegov junak je živ. Novelci je sorodna drama in ni čuda, da je šla njegova drama »Na dnu« zmagovito preko svetovnih odrov. V obeh romanih, ki sta nastala v prvi dobi njegovega ustvarjanja, »Foma Gordjejev« in »Trije ljudje«, se je lotil večjega koncepta, predstavil nam je celoten sestav življenja, tu malomeščanov, tam predmestja. Dvoje je, kar tvori vrednost njegovega dela po eni strani zopet njegova karakteristika, po drugi strani psihološka tanjšlôslušnost, s katero nam je odkril nov svet otroške duševnosti. Morda je res, da često ni do konca obvladal svoje zasnove — toda beseda, »Vi ste iznajditelj«, ki mu jo je dejal nekoč Tolstoj, je resnična. Podajal se je v pokrajine, ki jih pred njim niso obhodili drugi. Tudi to je treba povedati: V teh delih njegov ton ni pridigarski, ni nikak riman program. A vprašanja, ki jih stavi življenje teh ljudi, sama nujno kličejo na delo. Vse, kar je pisal Gorkij naslednja desetletja, približno do svetovne vojne, stoji bolj ali manj pod vplivom vnanjih in notranjih političnih dogodkov. Tudi pota publike so se ločila. Dokler ni prišlo v javnosti do tolike zaostitve, je bil Gorkij splošno priznan pisatelj. Tudi njegove drame, posebno »Na dnu«, so uživale splošno priznanje. Nato pa se je zgodilo, da ga je del publike izžvižgal. Diplomsko akademije znanosti in umetnosti o imenovanju za častnega člana so zahtevali nazaj. Reakcionarno časopisje ga je besno napadalo. Gorkij je odšel v inozemstvo, da bi podprl propagando proti francoskemu posojilu carski Rusiji. Tako je postal političen emigrant. Ni čuda, da ima vse delo tega časa, od »Burovjesnika« dalje, kjer je prvič javno izpovedal svojo simpatijo za nov red, znake teh burnih dni. »Deveti januar«, »Mati«, »Spoved«, »Poletje«, cela vrsta novel in drugih spisov do »Pravljic resničnosti«, so glasniki človeka, ki izpoveduje svoj politični credo.

Tako je z romanom »Mati«, ki je najbolj znan tekst iz te dobe, ustvaril lik novega junaštva. Nalogo, da ga zastopa v življenju, je izročil Gorkij materi. Njegova mati ne ostaja doma kakor Špartanka, ne kliče sinu: Vrni se s čitom ali na njem, zmagaj ali raje umri, kakor da bi se podal. Njegova mati gre sama v boj po sinovih stopinjah in njen tragičen pogin je le opomin ljudem, naj gredo naprej. Ni več čuvarica domačega ognjišča, ona gradi ognjišče vsem ljudem.

»Artamonovi« so poleg življenjepisa in »Klima Samgina« najzrelejši plod njegove starostne dobe. V teh delih se zrcali svet, vojna in revolucija, vsa vprašanja polpreteklih in naših dni. Če je v drugih delih mogoče tu in tam še čemu oporekati iz estetskega vidika, se je tu delo Gorkega približalo idealnemu ustvarjanju. Kompozicija dela je brezhibna. Vodi nas skozi tri generacije in ob njih skozi življenje tedanje ruske province, ki je prisposodba vsej Rusiji. Človeka nam je predstavil z globokim poznanjem njegove duševnosti, s poznanjem gibalnih sil, ki ga vodijo pri dejanju in nehanju. Nikomur ni bil krivičen. V dolgi vrsti nam je prikazal Artamonove, meščane, delavce, Tihona, Polino... Trdna opora mu je bila pri njegovem delu temeljita socialna analiza. Prikazal je rodbino, ki jo je protislovnost življenja pogazila. Njena zgodovinska

naloga je bila, da je zbudila sile, ki so jo uničile. Ni jim bila kos, ni jih znala, niti jih ni mogla urediti sama. Ti ljudje so ustvarili industrijo, rasla je in rasla. Vedno bolj so bili podobni zajedalcem, dokler jih ni izpodneslo. Eden izmed sinov, najljubši sin, se je odpovedal rodbini in je šel za novimi cilji.

Čas, v katerem sta se prelomila dva sveta, je oblikoval Gorkij v svojem delu. Po drugi strani pa se je dotaknil človeških večnih vprašanj o življenju, o smrti in ljubezni. Zanj je življenje sreča in lepota, najvišja vrednota. Vodila ga je veskozi zavest, da je mogoče preustvariti življenje. Vse njegovo delo stoji v luči optimizma in priznavanja življenja. Njegov življenjski nazor je zdrav, solnčen in vesel.

Vprašanje o življenju zavzema vse delo Gorkega, zato redkokdaj naltimo na vprašanje o smrti. Smrt je za Gorkega naroden, nujen pojav, ki mu ne povzroča preglavic in skrbi. Ko je prebolel mladostne krize, se s smrtjo ne pregovarja več, preveč je zaverovan v življenje, da bi gledal smrt. Zanj je smrt prehod, le neizbežen pojav življenja, izraz njegove »notranje dialektike«. Kadar govori Gorkij o smrti, ki ima druge vzroke kakor prirodne, takrat protestira. Njegova pošastna vitaliteta, ki se je uveljavila kljub vsem težavam, je vtisnila pečat tudi vsemu njegovemu delu.

Gorkij je most med rusko preteklostjo in sedanostjo, ker je zrasel iz literarne tradicije. Njegova zasluga je organizacija večine kulturnih ustanov v sedanji Rusiji. Mnogokaj bi bila zasula burja, če bi njegove čuječe roke ne bile na straži. Marsikaj je rešil izpod ruševin. Odprl je pota znanosti in umetnosti, njenemu razvoju ustvaril nešteto novih možnosti.

Otrok je rasel v temni okolici. »Kaj kmalu sem spoznal,« pravi, »da ustvarja človeka njegov odpor proti okolici, ki ga obdaja.« Uprl se je okolici, ker je slutil lepše dni. Zato je vse njegovo delo himna življenju in njegovim lepotam, narodi in njenim čarom. Harmonično se je spojilo z delom vse njegove dobe za življenje. Besednik svoje dobe je, njena strastna, mladostna žejna po življenju je bila tudi vir njegovemu lastnemu delu. Zato je bil poklican prav on, da jo upodobi. Delo Maksima Gorkega je njen klasičen izraz.

P O R O Č I L A

KNJIŽNA POROČILA

Edmond Rostand: Orlič. Historična drama v šestih dejanjih. Prevel Fran Albrecht. Režiser: Osip Šest. Inscenatorja: ing. arh. Franz in V. Skružny. Premijera: 29. septembra 1934.

1

Za Rostandov literarni pomen se mi zdi značilna izjava Franka Harrisa, ki ga je ob času njegove slave srečal v pariški kavarni. Videl je mladega, nadarjenega moža, nekoliko zaljubljenega v samega sebe in razvajenega od zgodnjega uspeha. Vedel je, da je slava ubila dobršen kos pesnika v njem, toda upravičil je njegovo pojavo s šovinistično psihozo tistega časa: Rostand se je rodil v letu velikega francoskega po-

loma 1871. leta in je umrl, ko si je bila Francija svoje zmage gotova. Tako je tudi razumel njegovo nagnjenje do dekorativnosti in njegovo pesniško osebnost: Rostandova dela so se rodila bolj iz okusa kakor iz pristnega ustvarjalnega nagona; prepenjeval je samega sebe v čas in okolico, ki je odgovarjala njegovim ambicijam, vendar pa je bil v samega sebe tako zaljubljen, da pri tem prepenjevanju ni veliko tvegalo. Nedvomno pa je bil v tem globok nagon po glumaštvu in iz te potrebe po publiki je nastala svojevrsna poezija.

2

»Orlič« naj bi bila tragedija vojvode Reichstadtskega, čuvstvena drama mladega, bolehnega Napoleonovega sina, ki ga vzgaja avstrijski dvor. Za igračo ima svoj polk, sicer pa naj bi plesal, živel za modo, za ljubezen pisma in svoje sorodnike. Mladi bonapartisti, ki se utihotalijo na dvor, pa zbudijo v njem lirično častihlepje in sinovski kompleks do velikega očeta. In mali vojvoda, ki ni nikomur nevaren, bi se rad dvigal iz svoje nepomembnosti. Toda Metternich, ki se na njem maščuje nad Napoleonom, uniči v njem že vnaprej na smrt obsojeno voljo do dejanja. To naj bi bil hkratu tudi nekak fantastičen, posmrten konflikt med Napoleonom in Metternichom.

Rostand je oblekel ta konflikt v zelo zglajene verze, ki kažejo veliko besedne podjetnosti, vendar te pa ne prepričajo, kajti konflikt je sam po sebi izmišljen in ne nudi gledalcu dovolj močnega psihološkega oprijema. Sicer lahko sedi štiri ure v teatru in poslušas verze, ki zvenijo v ušesih, in gledaš junaka, ki v svoji docela akustični tragičnosti blesti, vendar pa do vsega ne moreš dobiti odnosa. Sicer je pa to poglavje o literaturi.

3

V teatru stopi na avtorjevo mesto režiser. Tukaj lahko pokaže, da je mogoče tudi iz povprečnega dela iztisniti odsko zanimivo tvorbo. To se je tudi že nešteto pokazalo pri igrah, ki so prišle na oder z nekakšno mačehovsko gesto — kot takozvana koncesija publiki. Toda zakaj? Pri nas menda že velja tih sporazum, da se je treba lotiti velikih tekstov ali takih del, ki so režiserju ali upravi posebno pri srcu — z neko nečloveško distanco in preplašenostjo. Takemu pogledu na stvar pravimo ponavadi žabja perspektiva. Nesuverenost režiserjevega prijema občuti seveda najprej igralec. Igralčeva nesigurnost se nato povrača na režiserja, ki se skuša rešiti iz zmešnjave z rutinarsko kretmjo. Ta se pa obnese kvečjemu pri delih, ki jih igralci že sami po sebi zmorejo, ne da bi bili odvisni od odločilnega režiserjevega vpliva. Pri obsežnih tekstih, kjer bi pa morala igralce voditi enotna režiserjeva zamisel, pa postane ta nejasni odnos med režiserjem in igralcem občuten. To je za gledalca prav tako mučno kakor za igralce.

Primer take ohlapne režije je Šestov »Orlič«. Lahko bi jo imenovali uradniški akt, pri katerem se je režiser zanašal že na učinkovitost igre same, ne da bi si resno poskusil razjasniti posamezne momente v igri. Posebno nekritičen je bil v prizorih, kjer režiser z malo truda lahko veliko odkrije. Tako mora ubogi Metternich namesto skromne meditacije obdelavati Napoleonov klobuk tako, kakor v shakespeareški tragediji morijo kralje. Podobne prizore, ki pričajo o Rostandovem izmišljevanju, bi kajpak lahko popolnoma hladnokrvno krajšal ali omilil, neglede na to, da njegovo pojmovanje Metternichovega razmerja do malega vojvode (njegovo vehementno sovrašтво do tega bolehnega mladeniča) še dolgo ni dozorelo za zdrav sodoben teater. Podobnih humorističnih izpodrselijajev je bilo še veliko. Kot primer navajam samo »veliki prizor« pri Wagramu, ki je v svoji naivni grozotnosti že sam po sebi dosti zrežiran, v zvezi s teatrskimi »efekti« pa učinkuje docela melodramatično. To so mesta v itak tako dvomljivem konceptu, kjer si Rostand pomaga s slabotnimi namigi na

publiko — in glej, režiser interpretira te namige kot »velike prizore«. Druga slaba točka te režije so bili prizori, ki jih naj bi izpolnila množica. Kljub vsej slikovitosti je bila ta množica samo lesena, nameščena kulisa, oder je ostal pust in nerazgiban, niti režiser, niti igralci niso tu izkoristili materijala, ki se jim je nudil. Največ je bilo še ravnotežja v majhnih, intimnih prizorih, ljubezenskih situacijah in kolikor toliko nenapihnenih čustvenih momentih, kjer je lahko vsak igralec izkoristil svoja osebna teatarska izkustva.

O urejeni predstavi »Orliča« ni mogoče govoriti; uprizoritev je bila predvsem preizkušnja za deklamatorske in igralske sposobnosti posameznih igralcev.

4

Velik del Rostandovega uspeha je bil nekoč nedvomno zasluga prepotrebnega kontakta med avtorjem in igralcem. To so bile vloge, napisane takorekoč igralcu na roko; igralec je bil skoraj že model za junaka. Tako je imel Cyrano svojega Coquelina starejšega in Orlič Saro Berhardt, vloge, v katere sta oba verjela in so bile sestavni del njihovih osebnih in igralskih potreb.

Janov Orlič ni bil taka igralska tvorba, kakor so jo pred leti napovedovali. Bil je sicer prikupen, zanešen deček in se je dosti človeško izmotaval iz vseh heroičnih situacij, mali sin velikega očeta, ki je izgubil samozavest, še preden je verjel vanjo, in ni mogel ostati v ravnotežju z brutalnim Metternichom. V tem smislu je bil prijeten lik, ki je dostojno prenašal množino svojega teksta, vendar bi brez te vloge prav tako lahko izhajal na svoji igralski poti.

Levar se kot Metternich ni mogel počutiti dobro. Ta intrigant za silo je prav za prav premalenkosten za svoj lastni format; njegova figura ni ustvarjena, ampak izmišljena. Že zato njegov govorniški patos nima prave podlage. Če naj bi postal resničnejši, bi moralo dobiti vsaj njegovo razmerje do neznatnega vojvode vsaj nekoliko pokroviteljskega humorja. Tako pa ne more biti dovolj močna opora igralcu z večjimi sredstvi. Pri Levarju se je pokazalo, kako krivično je, utesniti igralca v kakršnokoli vlogo in pustiti, da se v njej — odvisen od svojih čustvenih in intelektualnih premis — šele išče in izmišljuje. Če v svoji vlogi teh potrebnih pogojev ne bo našel, bo ta ponesrečena ali pa kvečjemu povprečna.

Debevec je v svojem cesarju Francu pokazal veliko samozatajevanja. Bil je topel, familijaren lik z odporom in naivnim aristokratskim strahom pred parvenijevstvom, dobrohotno povprečen in ravnodušen starec, ki ga ne zanima več diplomacija, ne Napoleon. Njegov odpor je samo še tradicija, ki jo vzdržuje Metternich. To je bil cesar, nekoliko raztresen, nekoliko pozabljiv, dobrodušen in tiranski, ne morda iz zlobe ali po politični potrebi, ampak iz neke intelektualne pomanjkljivosti. Ob Debevcu se spomniš na anekdote o starih avstrijskih cesarjih in taka interpretacija se mi zdi tukaj popolnoma primerna.

Cesar (Flambeau) je iz patosa uhajal v karikaturu. Značilne in od teksta najbolj neodvisne like so izdelali Skrbinšek (Gentz), Daneš (grof Dietrichstein) in Lipah (baron Obenaus in general Hartmann).

Pri neuravnovešeni igri in režiji ter nepopolni deklamaciji so se pokazale slabe strani Rostandove poezije; iskan in v literaturo preveden žargon, veliko gladkih verzov in podjetnosti za malo jedra, prisiljenost karakterjev in afektirana prirejenost koncepcije. V celoti pa ta uprizoritev kljub dostojnemu prevodu ni bila to, kar bi pri nas morda lahko postala: zgovoren dokument iz zgodovine teatarske literature.

Adrijan Janc.

R A Z N O ALI VESTE

da v Parizu, v gledališču des Ambassadeurs, igrajo petdejanko Rudolfa Bessierja »Miss Ba«, ki kaže tragično življenje in ljubezen angleške pesnice Elizabete Barret-Browning, ki je njene »Portugalske sonete« v slovenščino prevedel Alojz Gradnik.

da bodo ves letošnji repertoar pariške Comédie Française filmali. Poskušali so to že v časih nemega filma, a se ni obneslo. Začeli so letos z Molièrovimi »Smešnimi precijozami« in »Dva couverta« Saše Guitrya. Snemanja vodi Léonce Perret, ki je dejal, da bo njegova edina skrb spoštovanje do Molièrea in Guitrya in da to ne bodo filmi, marveč zgolj filmano gledališče.

da je Klaus Mann, sin Thomasa Manna pred letom osnoval v Amsterdamu revijo »Die Sammlung« in sicer pod pokroviteljstvom Andréja Gidea, Aldousa Huxleya in Heinricha Manna. Med sotrudniki je naznanil tudi Sinclairja Lewisa (Arrowsmith!) Ko je oglas izšel, je Lewis dobil razburjeno brzojavko od svojega nemškega založnika, naj javno prekliče svoj pristanek k sotrudištvu pri tej reviji. Založnik je prejšnje čase izdajal zgolj levičarske stvari, a se je pod vlado zverženega križa naglo prekrstil. Skušal je dopovedati Lewisu, da ne bo mogel več izdajati njegovih stvari, če ne pretrga zvez z izdajalci kakor so H. Mann, Feuchtwanger in drugi. Sinclair Lewis mu je odgovoril: »Mislim sem, da v Nemčiji bero moje knjige zaradi njihove literarne vrednosti in ne vidim, v čem naj bi moje politične ideje vplivale na mojo umetnost; nasprotno pa sem vam na razpolago, če zahtevate podrobnosti o mojih atletskih skušnjah ali o mojem ljubezenskem življenju...«

da je slavnosti ob zadnjem kongresu Narodno-socialistične stranke v Nürnbergu filmala Leni Riefenstahl, avtorica in glavna igralka v mnogih planinskih in smučarskih filmih, ki velja za blazno oboževaljico Führerja in za nekako boginjo njegove stranke.

da je pariški policijski prefekt slovesno otvoril stalni razstavni salon Umetniškega združenja uslužbencev policijske prefektуре, zakaj število policijskih agentov, inspektorjev in uradnikov, ki se bavijo s slikarstvom in sploh s kulturnimi posli, je pri pariški policiji presenetljivo veliko.

da nameravajo sedež rajnega Raimonda Poincaréja v Francoski akademiji ponuditi pariškemu kardinalu in primasu Francije Verdierju. Obiskalo ga je že posebno odposlanstvo članov Akademije, ki so tej kandidaturi naklonjeni. Sprejem kardinala Verdierja v svetišče Muz in to na mesto enega glavnih pobornikov ločitve cerkve od države naj bi nekako slovesno dokumentiral spravo med republiko in katoliško Cerkvijo. Kardinal, ki se je v mlajših letih odlikoval kot velik strokovnjak za zgodovino, je bil nad ponudbo veselo presenečen, ni pa odgovoril ne da, ne ne. Verjetno pa je, da bo na izvolitev pristal.

da so konec novembra delili v Parizu nagrado Albert I., ki jo je za belgijske, francosko pišočé avtorje osnovala založba Grasset. V razsodišču so bila sama velika imena: Colette, Paul Mandel, ki je poslanik v Bruxelesu, Paul Valéry, François Mauriac, Georges Duhamél, Jean Girandoux, Daniel Halévy, Edmond Jaloux in André Maurois. Za to nagrado, ki znaša 10.000 frankov (30.000 Din), je prišlo nad osemdeset rokopisov, ki jih dozdam, še niso utegnili prebrati.

da je nemško propagandno ministrstvo razpisalo nagrado 20.000 mark (360.000 dinarjev!!) za najboljši roman, ki bi kot problem obdelaval francosko-nemško zbliz-

žanje. Pri tej nezaslišani nagradi se vzbujajo dvomi, ali bodo Nemci kljub mešanemu razsodišču pristali na to, da dobi nagrado Nenemec, že iz prestižnih razlogov.

da je dr. Goebbels, državni minister za propagando, določil za zastopnika Francozov v razsodišču Jeana Gionoja, romanopisca čisto svojske vrste v francoski književnosti, francoskega Hamsuna s čudovitim slogom in neprevedljivo izbranim ter občutenim jezikom, ki je prinesel v pomeščanjeno pariško literarno ozračje senzacijo: zemljo, njene ljudi in odnose teh do nje. To je zatrdno umetnik s kvaliteto, le da se Francozom njegovo prijateljstvo s Hitlerjem čudno zdi, ne le zaradi stare sovražnosti med obema narodoma, temveč tudi zato, ker ne razumejo, da se Hitler tako intimno razume s francoskim književnikom, ki je po političnem prepričanju komunist.

da prav ta Jean Giono priobčuje v reviji »Europe« svoje vojne spomine, kjer opisuje svoje sodelovanje v vojni na način, ki mora strašno buriti francoske nacionaliste, n. pr. ... »Napadov sem se udeleževal brez puške ali pa z nerabno puško. Navidez se je zdelo, da priznavam vojno. Moral sem. Nisem imel poguma, da bi dezertiral. Nacionalisti napadajo pesnika zaradi veleizdaje, češ da je bil on izbran za razsodnika pri nagradi zato, ker narodni socialisti vidijo v njegovem vedenju med vojno zase najkoristnejše sredstvo za »zbližanje«. Giono se bo povrh tega moral doma opravičevati tudi pri svojih antifašističnih prijateljih.

da je, če se povrnemo k omenjeni nagradi, prav za prav veliko vprašanje, kaj bo izbravec počel z nagrado, ker po nemških predpisih o izvozu denarja še daleč ni moči misliti, da bi inozemski pisatelj lahko dobil ta denar v svojo državo. Zakon določa za take primere, da mora avtor denar skušati zapraviti v Nemčiji, kar je pri taki vsoti, ki pomeni precejšnjo materijelno srečo, dokaj nerodno.

da je prav tako z avtorizacijskimi honorarji inozemskih avtorjev, ki prevodi njihovih del izidejo v Sovjetski Rusiji. Avtor tudi ne more do svojega denarja drugače, kakor da se pelje na izlet v Rusijo in skuša tam, če je honorar velik, pač... krokati. Morda s svojimi stanovskimi tovariši iz velike Rusije.

da je Jules Romains bil povabljen od Narodno-socialistične stranke, da pride v Berlin predavat o francosko-nemških problemih. Pisatelj se je odločil, da predava o temi »Germanstvo in latinstvo«. Morda bomo videli, kako bo uspel... Zanimalo bo bravce tudi to, da je Jules Romains ustanovil v Parizu klub mladih politikov, ki mu je dal naslov »Klub 9. julija«. Izdelal mu je cel načrt socialnih in političnih reform in se izrekel za Doumergueov načrt spremembe ustave. Koga bo Jules Romains podpiral sedaj, ko je Doumergue padel, ne vemo, vendar pa je v vsej Franciji zbudilo veliko senzacijo dejstvo, da je eden največjih sodobnih francoskih pisateljev, ustanovitelj struje populizma, zajadral v fašizem. V Berlinu mu bo na njegovo predavanje odgovarjal vodja nemške mladine, Baldur von Schirach.

da je...

nabral Mirko Javornik.

Salda-konte, štrance, journale,
šolske zvezke, mape, odjemal-
ne knjižice, risalne bloke itd.

nudi po izredno ugodnih cenah

**Knjigoveznica
Jugoslovanske
tiskarne**

**v Ljubljani
Kopitarjeva 6
2. nadstropje**

KDO VARČUJE
SIVIH LAS SE
OBYARUJE

Za vse naše
vloge in obveze
jamči
z vsem premoženjem
in vso davčno močjo

HRANILNICA

**DRAVSKE
BANOVINE
LJUBLJANA
MARIBOR
CELJE**

**Dravska
banovina**

TISKARNA

MERKUR

TRG. I N D. D. D.

**LJUBLJANA
GREGORČIČEVA 23**

TELEFON ŠTEV. 25-52

se priporoča za cenj. naročila,
ki jih bo izvršila hitro, lično

in po zmerni ceni. Tiska
knjige, brošure, časo-
pise, revije, kuverte,
memorande, račune, le-
take, lepake, posetne
karte, letna poročila,
vstopnice, vabila i. t. d.
v eni ali več barvah.

V lastni založbi izdaja:
„Trgovski list“, „Služ-
beni list kraljevske ban-
ske uprave Dravske
banovine“ in „Zbirko
zakonov in uredb“,
katere seznam Vam na
željo dopošlje.